

Μία άγνοημένη πτυχή τής πραγματικότητας: Η άφρικανική χριστιανική ιεραποστολή πρός τήν Εύρώπη

ΘΑΝΑΣΗ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ*

Είσαγωγή

Ἡ ἀναγγελία τῆς πρόθεσης τῶν Ὁρθοδόξων ἐκκλησιῶν νά πραγματοποιήσουν πανορθόδοξη Σύνοδο ἐντὸς τοῦ ἔτους 2016 ἔφερε ξανά στό προσκήνιο τὰ ζητούμενα ἑνὸς τέτοιου γεγονότος. Μία Σύνοδος καλεῖται νά φανερώσει στὸν κόσμο τὰ κριτήρια μὲ τὰ ὁποῖα τὸ Εὐαγγέλιο συναντᾷ τὴ ζωὴ καὶ τὴν προσκαλεῖ σὲ μεταμόρφωση. Μία Σύνοδος ὀφείλει νά σφυγμομετρήσει τὶς ἐκάστοτε σημερινές πραγματικότητες, ὥστε νά δυνηθεῖ νά δώσει μαρτυρία μὲ νόημα γιὰ τοὺς πραγματικοὺς ἀνθρώπους – ὄχι γιὰ μία ἀφηρημένη ἰδέα περὶ ἀνθρώπου. Τὸ χρέος τῆς μαρτυρίας καὶ τῆς ιεραποστολῆς, μὲ δύο λόγια, ὀφείλει νά ἀποτελεῖ ταυτοχρόνως πνοὴ καὶ θέμα μιᾶς Συνόδου. Ὁ κόσμος ἀλλάζει ραγδαῖα, καὶ εἶναι ἐπείγουσες ἀνάγκες καὶ τὰ δύο: καὶ ἡ διαύγεια τῶν διαχρονικῶν κριτηρίων, καὶ ἡ ἐπίγνωση τῶν σημερινῶν πραγματικοτήτων. Πέρα ἀπὸ μεμονωμένες περιπτώσεις κάποιων οἱ ὁποῖοι διακονοῦν ἀμφότερα (καὶ τὰ διαχρονικά κριτήρια καὶ τὴν ἐπίγνωση τῆς πραγματικότητας) μὲ κοπιασικὸ φιλότιμο, μᾶλλον δὲν μπορούμε νά καυχηθοῦμε ὅτι ὁ Ὁρθόδοξος κόσμος διαθέτει, θεσμικά καὶ σὲ εὐρεῖα κλίμακα, αἴσθηση τοῦ ὡς ἄνω ἐπείγοντος. Ἡ ἀδιάκοπη ἐπίκληση τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου εἶναι ἀναμφίβολα σημαντικὴ, ἀλλὰ πλέον ἔχει καταντήσει νά εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον παρακάμπτεται ἡ οὐσία τοῦ ἔργου τους: ἡ συνάντηση μὲ τὸ συγκεκριμένο σῆμερα. Συνάντηση, ὄχι γιὰ νά ἐγκλωβιστεῖ ἡ Ἐκκλησία σὸ φευγαλέο, ἀλλὰ, ἀντιθέτως, γιὰ νά τὸ μπολιάσει μὲ αἰωνιότητα. Τὸ μελέτημά μου αὐτό, λοιπόν, ἄς γίνῃ δεκτὸ ὡς ἀπόπειρα μιᾶς μικρῆς συμβολῆς στὴ σφυγμομέτρηση τοῦ σῆμερα.

* Ὁ κ. Θανάσης Ν. Παπαθανασίου εἶναι Δρ. Θεολογίας, καθηγητὴς σὸ Λύκειο Ζεφυρίου Δυτ. Ἀττικῆς, διδάσκων σὸ ΕΑΠ καὶ ἀρχισυντάκτης τοῦ περιοδικοῦ «Σύναξη».

Ἐδῶ καὶ μερικὰ χρόνια μελετᾶται καὶ συζητεῖται στὸν οἰκουμενικὸ χριστιανικὸ χῶρο μία μεγάλη παγκόσμια ἀλλαγὴ: ἡ μετατόπιση τοῦ δημογραφικοῦ κέντρου βάρους τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔξω ἀπὸ τὸν Δυτικὸ κόσμο. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια, ἡ Βόρεια Ἀμερική διατηρεῖ ἐν συνόλῳ ὑψηλὰ ποσοστὰ θρησκευόμενων (μὲ μεγάλες διαφορὲς μεταξὺ τῶν ποικίλων ὁμολογιῶν), ἀλλὰ ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη ζεῖ μία δραματικὰ φθίνουσα πορεία τῶν ἐκκλησιασμάτων, συχνὰ μέχρις ἐξαλείψεως τους. Ἀντιθέτως, οἱ χριστιανικὲς κοινότητες στὸν Τρίτο κόσμο (τὴν Ἀφρική, τὴ Νότια Ἀμερική καὶ τὴν Ἄπω Ἀνατολή) ὀγκώνονται καὶ πολλαπλασιάζονται. Ἐπιμᾶται ὅτι αὐτὴ τὴ στιγμή οἱ Χριστιανοὶ ποὺ βρισκονται ἔξω ἀπὸ τὸν δυτικὸν κόσμον ξεπερνοῦν τὸ 60% τοῦ παγκόσμιου χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ¹, ἐνῶ κατὰ τὸ 1900 δὲν ἔφταναν οὔτε τὸ 20% του². Ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ συζητεῖται πλέον, σὲ κάποιον βαθμὸ, καὶ στὴ χώρα μας³.

Ὡστόσο ἡ ἐν λόγω ἀλλαγὴ δὲν εἶναι ἡ μόνη ποὺ ἀναδιατάσσει τὸν παγκόσμιον χάρτη τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὑπάρχει ἄλλη μία, ἡ ὁποία ἔχει ἀντίθετη κατεύθυνση. Εἶναι ἓνα μεγάλο ρεῦμα εἰσροῶν Χριστιανισμοῦ στὸν Δυτικὸν κόσμον, εἰσροῶν οἱ ὁποῖες μόλις πρόσφατα ἔχουν γίνεαι ἀντικείμενο σοβαρῆς μελέτης διεθνῶς, στὸν δὲ τόπον μας φυσικὰ ἀγνοοῦνται. Χριστιανοὶ μετανάστες ἀπὸ τὸν Τρίτο κόσμον ἐγκαθίστανται στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες καὶ στὴ γηραιὰ ἡπειρο καὶ δημιουργοῦν κοινότητες, οἱ ὁποῖες συχνὰ ἔχουν ἱεραποστολικὸ ζῆλον γιὰ νὰ κηρύξουν τὸ εὐαγγέλιον σὲ περιοχὰς οἱ ὁποῖες τὸ εἶχαν καὶ τὸ προσέφεραν κάποτε, μὰ δὲν τὸ ἔχουν καὶ δὲν τὸ προσφέρουν πλέον. Εἶναι ἡ λεγόμενη «ἀντίστροφη ἱεραποστολή» καὶ φορεῖς τῆς εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον φτωχοὶ ἐκπατρισμένοι. Σχηματικὰ, καὶ χωρὶς ἀπόλυτη γεωγραφικὴ κυριολεξία, ἡ ροὴ αὐτὴ μνημονεύεται συνήθως ὡς κίνησις ἀπὸ τὸ Νότον πρὸς τὸν Βορρᾶ. [Ἐδῶ εἶναι ἀναγκαῖα μία διευκρίνισις: Στὴν ἐν λόγω μεταναστευτικὴν κίνησιν, ἡ ὁποία ἐκτυλίσσεται ἐπὶ δεκαετίες, δὲν προσμετρῶνται οἱ πρόσφατες (2015) καταιγιστικὲς προσφυγικὲς ροὲς ἀπὸ τὴν ἐμπόλεμη Συρία καὶ τὴν εὐρύτερη περιοχὴ πρὸς τὴν Εὐρώπην, ροὲς οἱ ὁποῖες δὲν ἔχουν καὶ ἀπολήξει, τὴν ὥρα ποὺ γραφόταν τὸ παρόν, σὲ ἐγκατάστασι τῶν προσφύγων].

1. TODD M. JOHNSON, KENETH R. ROSS & SANDRA S. K. LEE, *Atlas of Global Christianity, 1910-2010*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2009, 50-65.

2. ALBERT W. HICKMAN, "Christianity's shift from the Global North to the Global South", *Review and Expositor* 111.1 (2014), 41.

3. Ἐνδεικτικὰ: ΘΑΝΑΣΗΣ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Ἡ Ἐκκλησία γίνεται ὅταν ἀνοίγεται. Ἡ ἱεραποστολή ὡς ἐλπίδα καὶ ὡς ἐφιάλτης*, ἐκδ. Ἐν Πλῶ, Ἀθήνα, 2009, σσ. 307-324. ΣΤΑΥΡΟΣ ΖΟΥ-

Α. Τò πλαίσιο τῆς «ἀντίστροφης ἱεραποστολῆς»

Ὁ ὅρος «ἀντίστροφη ἱεραποστολή» (reverse mission) δημιουργήθηκε στὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1970, ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία εἶχε ἀρχίσει νὰ γίνεται ἔντονο τὸ μεταναστευτικὸ ρεῦμα, καὶ εἶναι ὁ ἐπικρατέστερος, πλάι στοὺς ὅρους «ἱεραποστολή σὲ ἀντιστροφή» (mission in reverse), «ἱεραποστολή σὲ ἀνταπόδοση» (mission in return) κ.ἄ. Ὅλοι πάντως αὐτοὶ οἱ ὅροι προϋποθέτουν τὸ μοντέλο τῆς δυτικῆς ἱεραποστολῆς κατὰ τὴ νεωτερικὴ περίοδο, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ἡ ὑφήλιος διαιρεῖτο σὲ «ἀποστέλλουσες» καὶ σὲ «ὑποδεχόμενες» χῶρες. Ἡ Δύση ἦταν ὁ χριστιανικὸς κόσμος (Christendom), ποὺ ἀπέστειλε ἱεραποστόλους στὸν μὴ χριστιανικὸ, ἄρα ἡ ἱεραποστολικὴ ροὴ νοεῖτο μονότροπα, ἀπὸ τὸν Βορρᾶ πρὸς τὸν Νότο⁴. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ συνόδευε τὴν ἀποικιοκρατικὴ δράση τῶν δυτικῶν κρατῶν καὶ παρέβλεπε ὅτι κάθε ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα ὀφείλει νὰ εἶναι ἱεραποστολικὴ κοινότητα ποὺ δίνει μαρτυρία πρὸς κάθε κατεύθυνση, ἀνεξάρτητα ἀπὸ γεωγραφικά, κρατικά κ.ἄ. ὅρια.

Στὴν «ἀντίστροφη ἱεραποστολή» ὁμως τὴν πρωτοβουλία τὴν ἔχουν ἄνθρωποι ἀπὸ τὶς χῶρες οἱ ὁποῖες στὸ ὡς ἄνω μοντέλο ἦταν «ὑποδεχόμενες», καὶ τῶν ὁποίων οἱ νεόφυτες ἐκκλησίες θεωροῦνταν καρπός, καὶ ὄχι ὑποκείμενα ἱεραποστολῆς. Ἡ ἀντιστροφή αὐτὴ ἔχει τὴν προῖστορία τῆς. Ἦδη τὴν ἐποχὴ ποὺ κυριαρχοῦσε τὸ ἀποικιοκρατικὸ μοντέλο, μερικὲς εὐαίσθητες συνειδήσεις τῆς δυτικῆς Χριστιανοσύνης ἄρθρωναν φωνὲς ἀμφισβήτησής του, οἱ ὁποῖες ἔγιναν ἐντονότερες στὰ μέσα τοῦ 18^{ου} αἰῶνα. Γιὰ παράδειγμα, ὁ Βρετανὸς Ἀγγλικανὸς Henry Venn καὶ ὁ Ἀμερικανὸς κογγρεγκεισσιοναλιστὴς Rufus Anderson ὑποστήριξαν ὅτι μίᾳ πραγματικῶς τοπικῆ ἐκκλησίᾳ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παραφυάδα, παράρτημα ἢ ὑποκατάστημα ἄλλης ἐκκλησίας, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι αὐτοσυντήρητη (self-supporting), αὐτοδιοικούμενη (self-governing) καὶ αὐτοθεολογοῦσα (self-propagating ἢ self-theologizing)⁵. Καὶ περίπου ἕναν αἰῶνα ἀργότε-

ΜΠΟΥΛΑΚΗΣ, *Χριστιανοὶ στὸν δημόσιο χῶρο. Πίστη ἢ πολιτιστικὴ ταυτότητα*; ἐκδ. Ἑστίας, Ἀθήνα 2010, 107- 117.

4. HARVEY C. KWIYANI, *Sent Forth: African Missionary Work in the West*, Orbis Books, Maryknoll, NY 2014, σσ. 74-75. HUN KIM, "Receiving Mission: reflection on reversed phenomena in mission by migrant workers from Global churches to the Western society", *Transformation* 28 (2011), 63. BBATUNDE ADEDIBU, "Mission from Africa: A call to re-imagine mission in African-led Pentecostal churches in Britain", *Missio Africanus* 1.1 (2015), 44-45.

5. JOHN MARK TERRY, «Indigenous Churches», *Evangelical Dictionary of Missions* (ἐπιμ. Α.

ρα διάφορες προσωπικότητες του ιεραποστολικού χώρου εξέφρασαν την ελπίδα ότι η ιεραποστολική πράξη και οι νέες πραγματικότητες τις οποίες αυτή αποκαλύπτει, θα οδηγούσαν τους ίδιους τους ιεραποστόλους σε ένα είδος μεταστροφής, δηλαδή στην επίγνωση ότι οι νέες εκκλησίες δεν είναι προορισμένες για έναν παθητικό ή επίκουρικό ρόλο, αλλά έχουν τη δυνατότητα να συμβάλουν σε εμπλουτισμό της κατανόησης του εὐαγγελίου, σε αναστοχασμό της κυρίαρχης θρησκευτικότητας των αποστελλουσών εκκλησιών και τελικά σε ανανέωση της πίστης⁶. Κατά δε τον μεσοπόλεμο άρχισαν να φτάνουν στις δυτικές χώρες ιεραπόστολοι από τις νεόφυτες εκκλησίες του Τρίτου Κόσμου, όχι από δική τους πρωτοβουλία (όπως συμβαίνει τώρα με την «αντίστροφη ιεραποστολή», αλλά στο πλαίσιο μιᾶς διεύρυνσης της τακτικής των δυτικών ιεραποστολών⁷. Τη διάθεση για ένα βήμα παραπάνω εξέφρασε χαρακτηριστικά το 1972 ο Γάλλος ανθρωπολόγος Roger Bastide, όταν μίλησε για την ανάγκη ενός νέου γίγνεσθαι, το οποίο θα αντέστρεφε το ρεύμα των ιεραποστολών και θα εμπλούτιζε τις μητροπολιτικές εκκλησίες με μαύρους και κίτρινους ιεραποστόλους, που δεν θα ήταν αντίγραφα των δασκάλων τους, αλλά εισηγητές ενός Χριστιανισμού αληθινά ασιατικού και αληθινά ριζωμένου στην «νεγρότητα»⁸. Το δὲ παγκόσμιο συνέδριο τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν γιὰ τὴν Παγκόσμια Ἱεραποστολή και τὸν Εὐαγγελισμό (CWME) στὴν πόλη τοῦ Μεξικοῦ τὸ 1963⁹, διατύπωσε ἐμβληματικὰ τὸ ὄραμα γιὰ «ιεραποστολή σε ἕξι ἡπείρους» («mission to six continents»), ἐπισημαίνοντας τὴν ἐγκατάλειψη τῆς μονότροπης ιεραποστολῆς και τῆς διαίρεσης τοῦ κόσμου σὲ «ἀποστέλλουσες» και σὲ «ὑποδεχόμενες» χώρες.

Ἡ «αντίστροφη ιεραποστολή» συνοδεύει τό (και σὲ μεγάλο βαθμό, ὀφείλεται στό) μεταναστευτικὸ κῶμα τὸ ὁποῖο ξεκίνησε ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20^{ου} αἰῶνα,

Scott Moreau), Baker Books, Grand Rapids 2000, σ. 484. Ἡ διατύπωση «αὐτο-θεολογοῦσα» εἶναι ἀδόκιμη στὰ ἑλληνικά, ἀλλὰ μ' αὐτὴν προσπαθῶ νὰ ἀποδώσω τὸν ὄρο self-theologizing, πὺ σημαίνει ὅτι μία τοπικὴ ἐκκλησία πρέπει νὰ θεολογεῖ ἡ ἴδια, νὰ μὴν εἶναι ἄφωνη θεολογικῶς.

6. KENNETH R. ROSS, «“Blessed reflex”: Mission as God’s spiral of renewal», *International Bulletin of Missionary Research* 27.4 (2003), 162-168. Πρὸβλ. ANTHONY J. GITTINS, “Reflections from the edge: Mission-in-Reverse and missiological research”, *Missiology* 21.1 (1993), 21-29.

7. PAUL FRESTON, “Reverse Mission: A discourse in search of reality?”, *Penteco Studies* 9.2 (2010), 157-158.

8. PAUL FRESTON, ὁ.π., 155.

9. TIMOTHY YATES, *Christian Mission in the Twentieth Century*, Cambridge University Press Cambridge 1994, 165-166.

έντάθηγε από τη δεκαετία του 1970¹⁰ και στίς μέρες μας έχει πλέον χαρακτηρι-
στικά τὰ ὅποια τὸ διαφοροποιοῦν ἀπὸ τὶς παλιότερες μεταναστεύσεις. Τὰ δε-
δομένα τῆς τρέχουσας παγκοσμιοποίησης, ὅπως ἡ σαρωτικὴ ἐξάπλωση τῆς τε-
χνολογίας καὶ τῶν τηλεπικοινωνιῶν, τὸ νέο σύμπαν τοῦ κυβερνοχώρου καὶ τοῦ
διαδικτύου, ἡ διευκόλυνση τῶν ταξιδιῶν κ.λπ., δίνουν στοὺς μετανάστες τὴ δυ-
νατότητα νὰ κρατοῦν ὄχι ἀπλῶς ἰσχυροὺς δεσμούς, ἀλλὰ σχεδὸν ἄμεση ἐπαφὴ
μὲ τὶς πατρίδες τους, νὰ μὴν ἀφομοιώνονται εὐκόλα στὴ χώρα ὑποδοχῆς, καὶ νὰ
μποροῦν νὰ προβάλλουν τὴν ὑπαρξὴ τους καὶ τὶς ιδέες τους στὸν δημόσιο χῶρο.
Σὲ κάποιον βαθμὸ τέτοιες δυνατότητες ὑπῆρχαν καὶ σὲ προηγούμενες ἐποχές,
ἀλλὰ ἡ ἀπείρως μεγαλύτερη ἔνταση καὶ ἀμεσότητα ποὺ ἔχουν τώρα, δὲν διευ-
ρύνουν ἀπλῶς μερικὲς δραστηριότητες, ἀλλὰ –πολὺ περισσότερο– ἀλλάζουν
τὸν κόσμο: συμπιέζουν τὸν χρόνον καὶ τὸν χῶρον. Ἔτσι, στὴν περίπτωση τῆς
«ἀντίστροφης ἱεραποστολῆς» ἐπαληθεύεται μιὰ ἀπὸ τὶς συνέπειες τῆς σημε-
ρινῆς παγκοσμιοποίησης: τὸ κυρίαρχο δυτικὸ μοντέλο ἐνισχύεται μὲ ὁμογενο-
ποιητικὲς δυνάμεις, ταυτόχρονα ὡστόσο περιφερειακὲς παρουσίες ἀποκοτῶν
τὴ δυνατότητα νὰ ἀναδειχτοῦν στὴν κεντρικὴ παγκόσμια σκηνή. Μὲ δεδομένα
ὅλα αὐτὰ, ὀρισμένοι ἀνθρωπολόγοι στὴ θέση τοῦ ὄρου «μετανάστευση»
(migration) προτιμοῦν πλεόν τοὺς ὄρους «transnationalism» (ὁ ὁποῖος δηλώνει
ὅτι οἱ μετανάστες ζοῦν ταυτόχρονα σὲ δύο πολιτισμοὺς καὶ διαμεσολαβοῦν σ'
αὐτούς), «circulation» ἢ «transmigration» (ποὺ δηλώνουν κυκλοφορία σὲ ἕναν
ἀνοιχτὸ ἢ περὶπου ἐνιαῖο κόσμον)¹¹.

Οἱ πρῶτες θρησκευτικὲς κοινότητες μεταναστῶν μὲ ἱεραποστολικὴ πνοὴ ἐπὶ
εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους, ἦταν ἀφρικανικὲς καὶ συγκροτήθηκαν στὴ Βρετανία. Ἡ

10. HARVEY C. KWIYANI, ὁ.π., 25. Λέω «σὲ μεγάλο βαθμὸ», διότι ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις
ἱεραποστολῶν τοῦ Τρίτου Κόσμου ποὺ μεταβαίνουν στὴ Δύση πρωτίστως ἀπὸ ἱεραποστολικὸ
ζήλον καὶ ὄχι ἀπὸ οἰκονομικὴ ἢ πολιτικὴ ἀνάγκη γιὰ μετανάστευση. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ δρά-
ση τῶν Κορεατῶν, τὴν ὁποία μνημονεύω σὲ ἄλλο σημεῖο.

11. MARTHA TH. FREDERIKS, “Religion, migration and identity: A conceptual and theoretical
exploration”, *Mission Studies* 32 (2015), 191. ELOISE HIEBERT MENESES, “Transnational identities
and the Church: Examining contemporary ethnicity and place”, *Mission Studies* 29 (2012), 62-63.
STEVEN YBAROLA, “Anthropology, diasporas, and Mission”, *Mission Studies* 29 (2012), 82. JENU
J. HANCILES, “Migration and mission: Some implications for the twentieth-first century Church”,
International Bulletin of Missionary Research 27.4 (2003), 148. Ὁ Hanciles ἐπισημαίνει ὅτι στὴν
πραγματικότητα τὸ φαινόμενο αὐτό, ἀλλὰ σὲ περιορισμένη (σχεδὸν ἀτομικὴ) κλίμακα, τὸ βίω-
σαν πρῶτοι οἱ δυτικοὶ ἱεραπόστολοι, οἱ ὁποῖοι ζοῦσαν (σέ) δύο κοινωνίες καὶ ἀνέπτυσαν ἰσχυ-
ροὺς δεσμούς καὶ μὲ τὶς δύο. Θὰ πρόσθετα ὅτι προφανῶς αὐτὸ ἰσχύει μόνο γιὰ ὄσους ἦταν ἀλη-
θινὰ πρόθυμοι νὰ μπολιαστοῦν ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ τῆς χώρας ὑποδοχῆς τους.

ἀρχή ἔγινε μὲ τὴν Πεντηκοστιανὴ ἐκκλησία «Summer Road Chapel», τὴν ὁποία ἴδρυσε στὸ Peckham τοῦ νοτιοανατολικοῦ Λονδίνου τὸ 1906 ὁ πρεσβύτερος Thomas Kwame Brem-Wilson (1855-1929) ἀπὸ τὴ Γκάνα. Μετονομασμένη σὲ «Sureway International Ministries», σήμερον ἐδρεύει στὸ Herne Hill τοῦ Νότιου Λονδίνου. Ἡ δευτέρη κοινότητα ἦταν ἡ «African Church Mission» ἡ ὁποία ἰδρύθηκε στὸ Λίβερπουλ τὸ 1931 ἀπὸ τὸν νιγηριανὸ Daniel Ekarte (1890-1964). Βαθμιαῖα ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ἔγινε τὸ καταφύγιο παιδιῶν τὰ ὅποια προέρχονταν ἀπὸ μικτοὺς γάμους καὶ τὰ ὅποια τὰ ἀπέρριπτε ἡ κοινότητα. Τὸ ἐχθρικό, ρατσιστικό κλίμα, ὡστόσο, καὶ ἡ οἰκονομικὴ δυσπραγία ὁδήγησαν τὴν ἐν λόγω κοινότητα σὲ κατάρρευση μόλις πέθανε ὁ ἰδρυτὴς της¹².

Τὴ σχέση μετανάστευσης καὶ θρησκείας ἄρχισαν νὰ τὴν ἐρευνοῦν ἀνθρωπολόγοι καὶ κοινωνιολόγοι, καὶ ἀκολούθησαν θεολόγοι καὶ εἰδικοί τῆς ἱεραποστολικῆς¹³. Ἡ ἔρευνα ξεκίνησε ἐπίσης ἀπὸ τὴ Βρετανία¹⁴ καὶ εἶναι κάτι σχετικὰ καινούργιο, ἀφοῦ συστηματικὰ διεξάγεται ἀπὸ τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1990¹⁵, ἀλλὰ καὶ πάλι σὲ ὀρισμένα μόνο ἐρευνητικὰ κέντρα¹⁶. Ἡ ἔρευνα φέρνει στὴν ἐπιφάνεια σημαντικὲς πλευρὲς τοῦ σύνθετου φαινομένου τῆς «ἀντίστρο-

12. ISRAEL OLUWOLE OLOFINJANA, «Reverse Missions: African Churches in Europe», <https://israelolofinjana.wordpress.com/2012/01/25/reverse-missions-african-churches-in-europe/> (πρόσβαση σὲ ὅλα τὰ διαδικτυακὰ κείμενα τοῦ μελετήματός μου: 14-10-2015). Βλ. καὶ AFE ADOGAME, «The quest for space in the global spiritual marketplace: African religions in Europe», *International Review of Mission* 89.354 (2000), 407.

13. MARTHA TH. FREDERIKS, ὁ.π., 182.

14. ROSWITH GERLOFF, «The African Christian Diaspora in Europe: Religious and Cultural Aspects», IAMS Conference in Malaysia 31 July – 7 August 2004, http://missionstudies.org/archive/conference/1papers/fp/Roswith_Gerloff_New_Full_paper.pdf, σ. 2 ἔξ.

15. AFE ADOGAME, *The African Christian Diaspora: New Currents and Emerging Trends in World Christianity*, Bloomsbury, London & New York 2013, σ. ix.

16. Βλ. HARVEY C. KWIYANI, ὁ.π., 81-103. Χαρακτηριστικὸ τοῦ ἐνδιαφέροντος πὸν πλέον ὑπάρχει, εἶναι τὸ ἀφιέρωμα τοῦ *International Review of Mission* 354.89 (2000). Παρουσιάζει τέσσερις διασκέψεις πὸν πραγματοποιήθηκαν κατὰ τὰ ἔτη 1997-1998, καὶ τὴν πρόταση γιὰ δημιουργία συμβουλίου Ἀφρικανικῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων στὴν Εὐρώπη. Βλ. AFE ADOGAME, «Partners of African Christian communities in Europe: Millennial Conference Open Space: The African Christian diaspora in Europe and the quest for human community», *International Review of Mission* 89.354 (2000), 297. Ὅπως δημιουργήθηκε τὸ Council of Christian Churches of an African Approach in Europe (CCCAAE). Βλ. <http://www.oikoumene.org/en/member-churches/europe/cccae>. Ἀναφέρει ὡς μέλη τοῦ 8 ἐκκλησίες στὴ Γαλλία, 78 στὴ Γερμανία (ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες καὶ Αἰθιοπικὲς Ὀρθόδοξες), 18 στὴν Ἑλβετία καὶ 13 στὴ Βρετανία. Ὑπάρχει ἐπίσης καὶ τὸ African Christian Council πὸν ἐδρεύει στὸ Ἀμβούργο, μὲ μέλη 60 ἐκκλησίες τῆς πόλης. Βλ. <http://www.africanchristiancouncil.de/>. Βλ. ἐπίσης ROSWITH GERLOFF, «Churches of

φης ιεραποστολῆς» καὶ τῶν μετασχηματισμῶν του, ὡστόσο ἔχει κάποια ἀσάφεια ὅσον ἀφορᾷ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ πεδίου της. Στὸ πλαίσιο τοῦ σχήματος «Νότος - Βορρᾶς», κάποιοι ἐκλαμβάνουν τὸν Βορρᾶ ὡς ταυτόσημο μὲ τὴ Δυτικὴ Εὐρώπη καὶ τὴ Βόρεια Ἀμερική (δηλαδή χωρὶς τὴ Ρωσία καὶ ἄλλες παραδοσιακὰ Ὁρθόδοξες χῶρες). Ἄλλοι περιλαμβάνουν στὸν Βορρᾶ ὀλόκληρη τὴν Εὐρώπη (Δυτικὴ καὶ Ἀνατολική, Βόρεια καὶ Νότια)¹⁷, ἀλλὰ δὲν μελετοῦν τὴν παρουσία τῶν Ὁρθοδόξων κοινοτήτων στὸν εὐρωπαϊκὸ καὶ γενικὰ στὸν Δυτικὸ κόσμο! Τὸ ζήτημα τὸ ἔχει θέσει χαρακτηριστικὰ ὁ (μὴ Ὁρθόδοξος) καθηγητὴς Dyron B. Daughrity¹⁸, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἐπισημαίνει ὅτι ὀρισμένοι δυτικοὶ ἐρευνητές, ἐνῶ συμμερίζονται πλέον (καὶ πολὺ σωστά) τὴν πεποίθηση ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι ἀπλῶς μία δυτικὴ θρησκεία καὶ στρέφουν τὴν προσοχή τους στὴν παρουσία τῶν μη-δυτικῶν Χριστιανισμῶν (ὅπως τοῦ ἀφρικανικοῦ), παρ' ὅλ' αὐτὰ προσπερνοῦν τὶς ἀνατολικὲς χριστιανικὲς παραδόσεις¹⁹.

Σὲ κάθε περίπτωση, πάντως, ἡ μελέτη τῆς «ἀντίστροφης ιεραποστολῆς» ἔχει ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἀφορᾷ τόσο τὸν παγκόσμιο χάρτη τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅσο καὶ εἰδικότερα τοὺς προσανατολισμοὺς πού μπορεῖ νὰ λάβει ὁ Δυτικὸς κόσμος. Ὅπως εἶπαμε, πρωταγωνιστές της εἶναι μετανάστες ἀπὸ τὴν Ἀφρική, τὴ Νότια Ἀμερική, τὴν Καραϊβική καὶ τὴν Ἄπω Ἀνατολή, τόσο στὴν Εὐρώπη, ὅσο καὶ στὴ Βόρεια Ἀμερική. Στὴ συνέχεια τοῦ μελετήματός μου, ὡστόσο, θὰ ἐπικεντρώσω εἰδικὰ στὴν παρουσία τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων ἀφρικανικῆς προέλευσης στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη, ἀφήνοντας τὶς ἄλλες περιπτώσεις γιὰ ἄλλη εὐκαιρία. Θεωρῶ ὅτι αὐτὴ ἡ συνάντηση τοῦ ἐν ἐξελίξει ἀποχριστιανισμοῦ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης μὲ τὸν δυναμισμὸ τοῦ ἀφρικανικοῦ Χριστιανισμοῦ ἀποτελεῖ μία ιδιαίτερη ἐρευνητικὴ προτεραιότητα, μὲ πολλὰ ἐρωτηματικὰ γιὰ τὶς διαστάσεις, τὸ νόημα καὶ τὶς προοπτικὲς τῆς ἐν λόγῳ συνάντησης.

the Spirit: The Pentecostal / Charismatic Movement and Africa's contribution to the renewal of Christianity", *Christianity in Africa and the African Diaspora: The Appropriation of a Scattered Heritage* (ἐπιμ. Afe Adogame, Roswith Gerloff, Klaus Hock), Continuum, London & New York 2008, 212.

17. ALBERT W. HICKMAN, ὁ.π., 42.

18. DYRON B. DAUGHRITY, "Christianity is moving from North to South. So what about the East?", *International Bulletin of Missionary Research* 35.1 (2011), 18-19. Βλ. καὶ DYRON DAUGHRITY, "Ignoring the East: Correcting Serious Flaws in World Christianity Scholarship", *Religion on the Move: New Dynamics of Religious Expansion in a Globalizing World* (ἐπιμ. Afe Adogame & Shobana Shankar), Brill, Leiden 2013, 41-60.

19. DYRON B. DAUGHRITY, *Christianity*, 19.

Β. Ἀφρικανικὸς Χριστιανισμὸς: Ὁ νέος παίκτης

Ὑπολογίζεται ὅτι παγκοσμίως σήμερα τὸ 1/3 τῶν μεταναστῶν, δηλαδή πάνω ἀπὸ 91.000.000 ἄτομα, εἶναι Ἀφρικανοί²⁰. Οἱ κοινότητές τους, οἱ ὁποῖες ἀνθοῦν στὸν Δυτικὸ κόσμο κατὰ τὶς τρεῖς τελευταῖες δεκαετίες²¹, πηγάζουν ἀπὸ τὴν Ἀφρική, ἢ ὁποία κατὰ τὸν 20^ο αἰῶνα ἔγινε ἓνα πελώριο ἐργαστήρι διαφόρων ἐκδοχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, συχνὰ μὲ ἐντονη τὴν ἀφρικανικὴ ἰδιοπροσωπία. Ἡ φυσιογνωμία τὴν ὁποία ἔχει διαμορφώσει ἡ Ἀφρική ἔχει ἰδιαίτερη σημασία.

Στὶς ἀρχές τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα ὑπῆρχαν στὴν Ἀφρική περὶ τὰ 9.000.000 Χριστιανοί. Στὰ μέσα τοῦ αἰῶνα ὑπερτριπλασιάστηκαν. Γύρω στὸ 1970 ξεπέρασαν τὰ 117.000.000, τὸ δὲ 2010 ἀνῆλθαν περίπου σὲ 382.000.000²², ἐνῶ κατ' ἄλλους πλησιάζουν τὰ 500.000.000²³. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ραγδαία αὔξηση τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀφρικῆς σημειώνεται ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἀρχίζει καὶ ἡ γιγαντιαία μετανάστευση ἐκτὸς Ἀφρικῆς – δηλαδή ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1970²⁴. Ἡ Ἀφρική ἀποτελεῖ ἓνα ἐξαιρετικὰ ἀξιοπρόσεκτο φαινόμενο. Στὴ μακροαίωνα ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔχει συχνὰ παρατηρηθεῖ τὸ φαινόμενο, οἱ νεόφυτες ἐκκλησίες μιᾶς χώρας νὰ δοκιμάζονται σκληρὰ ἢ καὶ νὰ κοριοποιεῖται μετὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν δυνάμεων ἄλλης χώρας, ἢ ὁποία στήριξε τὴν ἱεραποστολή. Ἀντίθετα ὅμως πρὸς αὐτὸ τὸ φαινόμενο, τὴν κατάρρευση τῆς ἀποικιοκρατίας στὴν Ἀφρική τὴν ἀκολούθησε ὀργανισμὸς γένεσης καὶ πολλαπλασιασμοῦ χριστιανικῶν κοινοτήτων!

Οἱ χριστιανικὲς ὁμολογίες στὴν Ἀφρική ἔχουν τεράστια ποικιλία. Σχηματικά, κατηγοριοποιεῖται σὲ τρεῖς μεγάλες ομάδες, οἱ ὁποῖες ἔχουν κάποια κοινὰ γενικά χαρακτηριστικά, χωρὶς πάντως νὰ εἶναι συμπαγεῖς²⁵:

20. HARVEY C. KWIYANI, ὁ.π., 25.

21. AFE ADOGAME, *The African Christian Diaspora*, ὁ.π., iii. AFE ADOGAME, "I am married to Jesus! The feminization of new African diasporic religiosity", *Archives de Sciences Sociales des Religions* 143 (2008), 134-135.

22. PETER VETHANAYAGAMONY, "Mission from the rest to the West. The changing landscape of world Christianity and Christian mission", *Mission after Christendom: Emergent Themes in Contemporary Mission* (ἐπιμ. Ogbu U. Kalu, Peter Vethanayagamony & Edmund Kee-Fook Chia), Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky 2010, 60-61.

23. TODD M. JOHNSON, KENETH R. ROSS & SANDRA S. K. LEE, ὁ.π., 110-113.

24. HARVEY C. KWIYANI, ὁ.π., 16, 18.

25. HARVEY C. KWIYANI, ὁ.π., 56.

1. Ἐκκλησίες πού ἀνήκουν στίς κλασικές δυτικές ὁμολογίες καί οἱ ὅποιες συγκροτήθηκαν μέσῳ τῆς δραστηριότητας δυτικῶν ἱεραποστόλων. Ποιά δυναμική ἔχουν αὐτές οἱ ἐκκλησίες, ἀποτυπώνεται ἐνδεικτικά σέ μία ἔρευνα γιά τοὺς Ρωμαιοκαθολικούς: Ἀπὸ τὸ 1980 στὴν Ἀφρική ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐνοριῶν διπλασιάστηκε, λόγω τῶν μεταστροφῶν καί λόγω τῆς πληθυσμιακῆς αὔξης. Στὴν Εὐρώπη, ἀντιθέτως, μειώθηκε κατὰ 12%, πράγμα πού σημαίνει ὅτι χάθηκαν 16.669 ἐνορίες. Ὁ ἀφρικανικὸς ρωμαιοκαθολικὸς πληθυσμὸς αὐξήθηκε κατὰ 238%, ἐνῶ ὁ εὐρωπαϊκὸς μόλις 6%. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ εὐρωπαϊκὴ αὔξη δὲν ἀντιστοιχεῖ οὔτε σέ πολλαπλασιασμὸ ἐνοριῶν, οὔτε σέ ἐπάρκεια κληρικῶν. Ἀπὸ τὸ 1980 ὁ ἀριθμὸς τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν κληρικῶν στὴν Εὐρώπη μειώθηκε κατὰ τὸ 1/4, ποσοστὸ πού ἀντιστοιχεῖ σέ 56.830 κληρικούς, μὲ πολλές ἐνορίες νὰ ἔχουν μείνει χωρὶς δικό τους ἱερέα²⁶. Ἀντιθέτως, στὴν Ἀφρική σημειώνεται αὔξη σέ κάθε ἐπίπεδο. Χαρακτηριστικά ἔχει ἐπισημανθεῖ ὅτι τὸ 2004 ἡ Νιγηρία εἶχε 7.000 σεμιναριστές (νέους πού ἐτοιμάζονται νὰ προσέλθουν στὸν κλῆρο), ἐνῶ ἡ Σκωτία μόλις 30²⁷.
2. Ἀφρικανικὲς Ἀνεξάρτητες Ἐκκλησίες (African Independent Churches ἢ African Initiated Churches ἢ African Instituted Churches), δηλαδή κοινότητες οἱ ὅποιες ἔχουν συγκροτηθεῖ αὐτόνομα καί λειτουργοῦν δίχως οἰονδήποτε δεσμὸ μὲ τίς κλασικὲς δυτικὲς ὁμολογίες. Δίνουν ἔμφαση στὴν «ἀφρικανότητα» καί σέ μεγάλο βαθμὸ ἐκπροσωποῦν ἕναν αὐτοσχέδιο Χριστιανισμό, μερικὲς φορές καί μὲ φαινόμενα συγκρητισμοῦ²⁸. Ἐμφανίστηκαν ἀπὸ τὸ 1880 καί γνώρισαν ραγδαία ἀνάπτυξη ἤδη στὴ δεκαετία τοῦ 1920. Σήμερα οἱ περισσότερες Ἀφρικανικὲς Ἀνεξάρτητες Ἐκκλησίες ἔχουν κάποιας λογῆς Πεντηκοστιανικὸ προσανατολισμό²⁹, στὸ πλαίσιο τοῦ φαινομένου πού ἔχει ἀποκληθεῖ «Πεντηκοστιανοποίηση» (Penteco-

26. RUTH GLENDHILL, "Catholic Church 'flourishing' as African and Asian priests become missionaries to the UK", <http://www.christiantoday.com/article/catholic.church.flourishing.as.african.and.asian.priests.become.missionaries.to.the.uk/55508.htm> .

27. HARVEY C. KWIYANI, ὀ.π., 125.

28. AMULUCHE-GREG NNAMANI, "The flow of African spirituality into world Christianity", *Mission Studies* 32.3 (2015), 331-352.

29. ALLAN ANDERSON, "African Independent Churches and Global Pentecostalism. Historical Connections and Global Identities", *African Identities and World Christianity in the Twentieth Century* (ἐπιμ. Klaus Koschorke & Jens Holger Schjorring), Harrassowitz, Wiesbaden 2005, 64.

stalization) και έπηρεάζει ακόμα και τις κλασικές όμολογίες στην Άφρική³⁰.

3. Νεοπεντηκοστιανές - χαρισματικές έκκλησίες, σε μία εύρύτατη ποικιλία και με άνθιση κυρίως από το δεύτερο μισό του 20^{ου} αϊ. 'Ο Πεντηκοστιανισμός είχε εισαχθεί στην Άφρική από την Άμερική στο πρώτο μισό του 20^{ου} αϊ. Μερικές άφρικανικές έκκλησίες συνεχίζουν την νοοτροπία του άμερικανικού Πεντηκοστιανισμού³¹. 'Ομως στο διάβα του αϊώνα κάποιες κοινότητες μετασηματίστηκαν, προσλαμβάνοντας πολλά και έντονα άφρικανικά χαρακτηριστικά. Αυτές ανήκουν στη μεγάλη και πολυειδή οϊκογένεια του Νεοπεντηκοστιανισμού³². Οί Νεοπεντηκοστιανές - χαρισματικές έκκλησίες ιδρύονται αυτόβουλα και κατέχουν τή μερίδα του λέοντος, αντιστοιχώντας περίπου στο 50% τών Άφρικανών Χριστιανών³³. Έκπροσωπούν μία καλπάζουσα θρησκευτικότητα, ή όποία συνεπαίρνει τά φτωχά στρώματα, αλλά και τή μεσαία τάξη, τούς νέους και τούς μορφωμένους, οί όποιοι πηγαινουν στην Εύρώπη για περαιτέρω σπουδές³⁴.

Με δεδομένη αυτή τήν χαρτογράφηση του έν Άφρικη Χριστιανισμού, οί χριστιανικές κοινότητες Άφρικανών μεταναστών επί εύρωπαϊκού έδάφους κατηγοριοποιούνται ως έξής³⁵ (άδρομερώς, καθόσον σε όρισμένες περιπτώσεις τά όρια μεταξύ τους δέν είναι σαφή):

1. Κοινότητες με μεγάλο ίεραποστολικό ζήλο³⁶, οί όποϊες έχουν ιδρυθεί από Άνεξάρτητες, χαρισματικές και Νεοπεντηκοστιανές έκκλησίες τής

30. ROSWITH GERLOFF, "Churches of the Spirit", ό.π., 194 έξ. ROSWITH GERLOFF, "The African Christian Diaspora in Europe", ό.π., 23.

31. PAUL FRESTON, ό.π., 171. AMOS YONG, "Many Tongues, many practices: Pentecost and theology of mission at 2010", *Mission after Christendom: Emergent Themes in Contemporary Mission* (έπιμ. Ogbu U. Kalu, Peter Vethanayagamony & Edmund Kee-Fook Chia), Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky 2010, 43-58.

32. ANDRIAAN VAN KLINKEN, "African Christianity; Developments and Trends", *Handbook of Global Contemporary Christianity: Themes and Developments in Culture, Politics, and Society* (έπιμ. Stephen Hunt), Brill, Leiden 2015, 129-151. Βλ. και *African Identities and Word Christianity*, ό.π.

33. TODD M. JOHNSON, KENETH R. ROSS & SANDRA S. K. LEE, ό.π., 110-111.

34. HARVEY C. KWIYANI, ό.π., 112.

35. Για όσα ακολουθοϋν βλ. AFE ADOGAME, «The quest for space», ό.π., 400-401. HARVEY C. KWIYANI, ό.π., 110 κ.έξ.

36. AFEOSEMIME U. ADOGAME, *Who is Afraid of the Holy Ghost? Pentecostalism and Globalization in Africa and Beyond*, Africa World Press, Trenton, NJ 2011.

Άφρικής. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις είναι η «Celestial Church of Christ Worldwide», με μητροπολιτικό κέντρο στο Μπενίν, η «The Church of the Lord - Aladura³⁷» και η «The Redeemed Christian Church of God», με μητροπολιτικό κέντρο στη Νιγηρία, η «Church of Pentecost International», με μητροπολιτικό κέντρο στη Γκάνα, η «Kimbanguist Church», με μητροπολιτικό κέντρο στο Κονγκό.

2. Έκκλησίες επίσης με ιεραποστολικό ζήλο, οι οποίες δημιουργήθηκαν από μετανάστες επί ευρωπαϊκού εδάφους, και οι οποίες επιχειρούν στη συνέχεια να δημιουργήσουν παραρτήματά τους και άλλου, μερικές φορές και στην Άφρική. Τέτοιες είναι η «True Teachings of Christs Temple» στην Ολλανδία, η «The Christian Outreach Mission Church» στη Γερμανία³⁸, η «Aladura International Church», η «Born-Again Christ Healing Church» και η «Kingsway International Christian Centre» στο Λονδίνο. Η τελευταία, η οποία ιδρύθηκε το 1992 από Νιγηριανούς, αναφέρεται ότι συγκεντρώνει κάθε Κυριακή το πολυπληθέστερο εκκλησίασμα στη Δυτική Ευρώπη: 12.000 άτομα, ποικίλης εθνικής προέλευσης, αλλά κατεξοχήν αφρικανικής. Σημειωτέον ότι δύο κοινότητες αναφέρονται ως οι πολυπληθέστερες στην Ευρώπη, αμφότερες αφρικανικής εμπνεύσεως και ηγεσίας: αφ' ενός η προμνημονευθείσα «Kingsway International Christian Centre» του Λονδίνου, και αφ' έτερου η νεοπεντηκοστιανή «Εὐλογημένη Πρεσβεία τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ γιὰ ὅλα τὰ ἔθνη» («Blessed Embassy of the Kingdom of God for All Nations») στο Κίεβο τῆς Οὐκρανίας³⁹. Η τελευταία ἐξ αὐτῶν ἀποτελεῖ ἰδιαίτερη περίπτωση, με ἐκκλησίασμα κατὰ πλειονότητα Οὐκρανικό. Δὲν εἶναι ἀντιπροσωπευτικὴ τῆς ἀφρικανικῆς μετανάστευσης στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη, ἀφορᾷ πάντως τὴν χαρismaticὴ ἐξάπλωση⁴⁰.

37. Στὴ διάλεξτο τῆς νιγηριανῆς φυλῆς τῶν Γιουρουπά, Aladura σημαίνει «προσευχόμενοι».

38. Βλ. <https://www.facebook.com/Christian-Church-Outreach-Mission-Ccom-berlin-338216902922226/timeline/> καὶ <http://www.true teachings.nl/index.asp>

39. J. KWABENA ASAMOAH-GYADU, «“To the ends of the earth”: Mission, migration and the impact of African-led Pentecostal churches in the European Diaspora», *Mission Studies* 29 (2012), 24-26. HARVEY C. KWIYANI, ὁ.π., 18. Γιὰ ἄλλες ἐκκλησίες στὴ Μ. Βρετανία, βλ. BABATUNDE ADEDIBU, “Mission from Africa: A Call to Re-imagine Mission In African-led Pentecostal Churches in Britain”, *Missio Africanus* 1.1 (2015), 41-42.

40. Ἡ «Blessed Embassy of the Kingdom of God for All Nations» (χρησιμοποιοῦ τὴν ὀνομασία τῆς στὰ ἀγγλικά, ὅπως ἀναγράφεται στὶς ἰστοσελίδες τῆς καὶ χρησιμοποιεῖται στὴν ἔρευνα)

3. Κοινότητες - παρακλάδια Ἀφρικανικῶν Ἀνεξαρτήτων Ἐκκλησιῶν, οἱ ὁποῖες, ἀντιθέτως πρὸς τὶς προηγούμενες, εἶναι ἐσωστρεφεῖς καὶ προσκολλημένες στὸν χαρισματικὸ ἴδρυτὴ ἢ ἡγέτη τους. Καυστικὰ ἔχει λεχθεῖ, χαρακτηριστικὰ, ὅτι μερικὲς φορές ἢ προσκόλλησή τους στὸν ἡγέτη εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτὴν στὸν Χριστό!⁴¹
4. Τέλος, πολλές ομάδες χωρὶς ὁμολογιακὴ ἀποκλειστικότητα, συχνὰ καὶ χωρὶς ἐκκλησιαστικὴ δομὴ (ομάδες προσευχῆς, μελέτης τῆς Ἁγίας Γραφῆς κ.λπ).

ἔδρευε στὸ Κίεβο καὶ ἔχει παραρτήματα σὲ 35 χώρες. Ἰδρύθηκε τὸ 1993 ἀπὸ τὸν Νιγηριανὸ Sunday Adelaja, ὁ ὁποῖος καὶ παραμένει ἡγέτης της. Μεγάλωσε ὡς Πρεσβυτεριανὸς καὶ ἀφηγεῖται ὅτι ἀναγεννήθηκε πνευματικὰ σὲ ἡλικία 19 ἐτῶν, μετὰ ἀπὸ τὴν παρακολούθηση ἑνὸς τηλεοπτικοῦ κηρύγματος. Τὸ 1986, ὅταν ἀκόμη ἦ Σοβιετικὴ Ἡνωσὴ ἐπιχειροῦσε διείσδυση στὴν Ἀφρική, μετέβη μὲ ὑποτροφία στὴ Λευκορωσία γιὰ νὰ σπουδάσει δημοσιογραφία. Μαθαίνοντας ἄριστα τὰ ρώσικα ξεκίνησε τὴ θρησκευτικὴ του δράση τὸ 1989 ἰδρύοντας τὴν ἐκκλησία «Λόγος τῆς Πίστεως». Ὅταν ἀπελάθηκε ἀπὸ τὴ χώρα, βρέθηκε στὴν ἀνεξάρτητη πλέον Οὐκρανία. Τὸ 1993 συγκρότησε μία ομάδα μελέτης τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἡ ὁποία τὴν ἐπόμενη χρονιά δελώθηκε στὶς ἀρμόδιες ἀρχὲς ὡς ἐκκλησία, μὲ τὸ ὄνομα «Βιβλικὴ Ἐκκλησία Λόγος τῆς Πίστεως». Αὐξανόμενη διαρκῶς ἡ ομάδα, τὸ 2002 ἔλαβε τὴ σημερινή της ὀνομασία. Ἡ πλειονότητα τῶν 20.000 μελῶν της στὸ Κίεβο εἶναι Οὐκρανοί. Ὑπόσχεται ἀναγέννηση κάθε τομέα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ἀπὸ τὶς ἐξαρτήσεις καὶ τὸν οἰκογενειακὸ βίον μέχρι τὴν πολιτική. Δὲν εἶναι οὔτε ἐπιθυμῆ νὰ εἶναι ἐκκλησία μεταναστῶν, δηλαδή κοινότητα τῆς ἀφρικανικῆς διασπορᾶς. Βλ. <http://www.godembassy.com/> καὶ <http://pastorsundayadelaja.blogspot.gr/p/biography.html>. Ἐπίσης AFE ADOGAME, "Up, Up Jesus! Down, Down Satan! Religiosity in the former Soviet Bloc: The Embassy of the Blessed Kingdom of God for All Nations", *Exchange* 37 (2008), 310-336. J. KWABENA ASAMOAH-GYADU, "African Initiated Christianity in Eastern Europe: Church of the 'Embassy of God' in Ukraine", *International Bulletin of Missionary Research* 30.2 (2006), 73-75.

Ὁ Adelaja διατυπώνει ἕναν γοητευτικὸ θεολογικὸ λόγο: «Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ γῆς - ἡ πρεσβεία του. Ὡς ἐκ τούτου, ἐμεῖς, τὰ παιδιά τοῦ Θεοῦ, εἴμαστε οἱ πολῖτες τῆς διχῆς του θείας Βασιλείας, καὶ ὄχι πολῖτες αὐτοῦ τοῦ κόσμου! Ἡ Εὐλογημένη Βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι τόπος συντριβῆς τοῦ κακοῦ. Ἐπικεφαλῆς κάθε βασιλείου βριόσκεται ἕνας βασιλιάς. Ὁ δικός μας Βασιλιάς εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός! Εἶναι ὁ Κύριος ὅλων τῶν ἐθνῶν [...]. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός εἶναι ὁ Σωτήρας καθενός, ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἡλικία, χρῶμα, ἐθνικότητα καὶ κοινωνικὴ θέση». Βλ. J. KWABENA ASAMOAH-GYADU, «To the ends of the earth», ὁ.π., 32.

Ἡ ἄνθιση τῆς ἐν λόγω κοινότητας στὴν Οὐκρανία προφανῶς σχετίζεται μὲ τὴν ἰδιομορφία τῆς χώρας: τὸν δραματικὸ διχασμὸ τῆς κοινωνίας μετὰ τὴν πώση τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστώτος, τὸν μετωρισμὸ μετὰξὺ ἐθνικισμοῦ καὶ λατρείας τῆς Δύσης, τὸ ἐκκλησιαστικὸ σχίσμα κ.λπ. (PAUL FRESTON, ὁ.π., 167-169). Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς χώρας ἔχει ἐξαπολύσει ἐναντίον τῆς κοινότητας δριμύνη κατηγορητήριον, χαρακτηρίζοντάς τὴν ἐπικίνδυνη θρησκευτικοπολιτικὴ σέκτα πού ἐπιδιώκει τὸν πλουτισμὸ καὶ τὴ διείσδυση στὶς δομὲς τῆς χώρας. Βλ. ἐνδεικτικὰ <http://www.mgarsky-monastery.org/kolokol.php?id=153>. Εὐχαριστῶ τὸν καθηγητὴ π. Κύριλλο Γοβοροῦν γιὰ τὴν παραπομπή, καὶ τὴ δικηγόρο Βάσια Ζαρκαδούλα γιὰ τὴ μετάφραση.

41. HARVEY C. KWIYANI, ὁ.π., 129.

Σημειωτέον ότι οί μετανάστες είτε εντάσσονται σέ κάποια από τίς παραπάνω έκκλησίες είτε μετέχουν ταυτόχρονα σέ περισσότερες τής μιās έκκλησίες (λ.χ. σέ μία κλασική όμολογία και σέ μία χαρισματική).

Χρήσιμο είναι νά δοῦμε έδῶ μία έρευνα πού άφορᾶ ειδικά στή Γερμανία, και προσπαθει νά φωτίσει τὸ επίπεδο τῶν ποιμένων και τήν κοινωνική σύνθεση τῶν άφρικανικῶν κοινοτήτων στή χώρα. Προέκυψε ἡ έξῆς ταξινόμηση:

1. Κοινότητες πού ανήκουν σέ κλασικές έκκλησίες (ρωμαιοκαθολικές, λουθηρανικές κ.λπ). Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔχουν Ἀφρικανούς κληρικούς, σέ κοινωνία και συνεννόηση με τήν αντίστοιχη έκκλησία τής χώρας. Συνήθως οί κληρικοί αὐτοί ἔχουν πανεπιστημιακή μόρφωση, τὸ δὲ έκκλησιασμα ανήκει στή μεσαία τάξη και πολλές φορές είναι μικτό – Ἀφρικανοί και Γερμανοί μαζί.
2. Ἐκκλησίες τίς όποῖες συγκροτοῦν γιά τούς μετανάστες Γερμανοί Βαπτιστές, εὐαγγελικοί και Πεντηκοστιανοί, και οί όποῖες τελοῦν σέ σχέση με τίς αντίστοιχες εὐρωπαϊκές όμολογίες. Ἀπαρτίζονται συνήθως από Ἀφρικανούς τής μέσης τάξης, οί όποῖοι ζητοῦν ἄσυλο.
3. Πεντηκοστιανές, χαρισματικές και Ἀνεξάρτητες έκκλησίες άφρικανικής προέλευσης. Ἄλλες άπ' αὐτές διατηροῦν δεσμούς με τίς μητέρες έκκλησίες στή Ἀφρική, άλλες ὄχι. Οί πάστορές τους συνήθως προέρχονται από άφρικανικές έκκλησίες και ἔχουν ποιμαντική εμπειρία, συχνά ὁμως δὲν γνωρίζουν καλά γερμανικά, οὔτε αναπτύσσουν διαχριστιανικές σχέσεις. Παρ' ὅλ' αὐτὰ διαθέτουν ιεραποστολικὸ ζήλο. Τὰ έκκλησιασμάτα τους άποτελοῦνται επίσης από μετανάστες τής μεσαίας κυρίως τάξης.
4. Ἀνεξάρτητες, αὐτοφυεῖς, μη-όμολογιακές, χαρισματικές κοινότητες, πού συγκροτοῦνται από μετανάστες στή Γερμανία, χωρὶς έκκλησιαστικούς δεσμούς με τίς χώρες προέλευσής τους. Ἡ δομή τους είναι άσταθής, οί πάστορές τους συνήθως δὲν ἔχουν ιδιαίτερη μόρφωση, τὰ δὲ έκκλησιασμάτα τους άποτελοῦνται κυρίως από φτωχοῦς αίτοῦντες ἄσυλο, συχνά εγκαταβιοῦντες σέ στρατόπεδα προσφύγων ὑπὸ έντονη άστυνομική έπιτήρηση. Διακρίνονται γιά τήν ιεραποστολική όρμή τους πέρα από τὰ γλωσσικά και πολιτισμικά ὄρια τους⁴².

42. CLAUDIA WÄHRISCH-OBLAU, "From reverse mission to common mission... we hope: Immigrant Protestant Churches and the Programme for Cooperation between German and Immigrant congregations of the United Evangelical Mission", *International Review of Mission* 354.89 (2000), 468-473.

Στις παραπάνω χαρτογραφήσεις αντανακλάται, βεβαίως, τὸ βασικὸ ἐκκλησιολογικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ προτεσταντικοῦ (ὑπὸ εὐρεία ἔννοια) κόσμου: ἡ δυνατότητα ἴδρυσης ἐκκλησιαστικῶν κοινοτήτων ὡς ἐντελῶς νέων ὄντοτήτων. Ἀντιθέτως, ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ ἐκκλησία, ἡ Ἀγγλικανικὴ, ἡ Ὁρθόδοξη, οἱ προχαλκηδόνιες κ.ἄ., ἰδρύουν κοινότητες οἱ ὁποῖες ἀνήκουν στὴν ἀντίστοιχη ἐκκλησιαστικὴ οἰκογένεια καὶ τελοῦν σὲ κάποιας μορφῆς κανονικὴ ἐξάρτηση ἀπὸ τὶς ἐκκλησιαστικὲς ἀρχές τῆς⁴³. Ἡ εὐκολία τοῦ χαρισματικοῦ καὶ νεοπεντηκοστιανοῦ χώρου (ὁ ὁποῖος καὶ κυριαρχεῖ) νὰ ἰδρῦει νέες, ἀνεξάρτητες ἐκκλησίες, ἔχει κάνει ὀρισμένους ἐρευνητὲς νὰ θεωροῦν ἀκριβέστερο τὸν ὄρο «ἐκκλησιογένεση» («ecclesiogenesis»), ὁ ὁποῖος παραπέμπει στὴν αὐτοφυΐα, παρὰ τὸν ὄρο «διασπορά» («diaspora»), ὁ ὁποῖος ὑπονοεῖ ἀπορροή ἀπὸ κάποιο μητροπολιτικὸ κέντρο⁴⁴.

Γ. Ἡ Ἀφρικανικὴ εἰσφορὰ στὴν Εὐρώπη.

1. Ἀνοίγματα.

Οἱ χριστιανικὲς κοινότητες τῶν Ἀφρικανῶν μεταναστῶν στὴν Εὐρώπη μεταβάλλουν οὕτως ἢ ἄλλως τὸν θρησκευτικὸ χάρτη τῆς. Κάποιες, ὥστόσο, ἀπὸ αὐτὲς χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὸ ἱεραποστολικὸ ἀνοιγμὰ τους πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους, ἐνῶ ἄλλες χαρακτηρίζονται ἀπὸ ἀπροθυμία γιὰ σχέσεις μαζί τους⁴⁵.

Ὅπως ἔχει εὐστοχα ἐπισημανθεῖ, οἱ ἱεραποστολικὲς ἐκκλησίες, οἱ ὁποῖες ἐπιδιώκουν τὴ μεταστροφή καὶ τὴν εἰσδοχὴ Εὐρωπαίων σὲς ἀφρικανικὲς κοινότητες, γίνονται πλέον ἀπὸ φιλοξενούμενοι, οἰκοδεσπότες⁴⁶. Στὴν περίπτωση αὐτῆ, ἡ «ἀντίστροφή ἱεραποστολή» νοεῖται ὡς ἐπανευαγγελισμὸς τῆς πνευματικῆς νεκρῆς Εὐρώπης⁴⁷, καὶ ὡς ἐπιστροφή τοῦ Εὐαγγελίου στὸν τόπο ὁ ὁποῖος κάποτε τὸ εἶχε καὶ τὸ ἔδινε, ἀλλὰ στὴ συνέχεια τὸ ἀπεμπόλησε⁴⁸. Ἡ εὐαισθησία

43. JAN. B. JONGENEEL, "The Mission of Migrant Churches in Europe", *Missiology* 31.1 (2003), σ. 30.

44. BENJAMIN SIMON, *From Migrants to Missionaries; Christians of African Origin in Germany*, Peter Lang, Frankfurt am Main 2010, 33 καὶ 40-50.

45. PETER VETHANAYAGAMONY, ὁ.π., 60.

46. BENJAMIN SIMON, ὁ.π., 24.

47. AFE ADOGAME, "African Instituted Churches in Europe: Continuity and Transformation", *African Identities and Word Christianity*, ὁ.π., 230.

48. ALLAN ANDERSON, ὁ.π., 66. Συχνά, καὶ μὲ ἀίσθημα εὐγνωμοσύνης. Βλ. PAUL FRESTON, ὁ.π., 162.

των μεταναστών απέναντι στην ευαγγελική έντολή για μαρτυρία σε όλη τη γη (Πρ. 1:8) και η δυσανεξία τους προς την εξόφθαλμη έκκοσμίκευση των ευρωπαϊκών κοινωνιών, την έκλειψη των εκκλησιασμάτων, τη μετατροπή των ναών σε καφετέριες, την ήθικη ελευθεριότητα, είναι κάποιοι από τους λόγους που τροφοδοτούν την αφρικανική ιεραποστολή⁴⁹. Άλλα εξαιρετικά ενδιαφέρον έχει ιδιαίτερα το θεολογικό περιεχόμενο που αποδίδεται στην «άντιστροφή ιεραποστολή». Πολλές από τις αφρικανικές εκκλησίες φρονούν ότι έχουν έπιλεγεί από τον Θεό για να υπηρετήσουν τον παγκόσμιο ευαγγελισμό, και ότι στην περίπτωση τους έπαληθεύονται βιβλικές προφητείες και διαβεβαιώσεις για τον δοξασμό ενός ταπεινωμένου λαού (πρβλ. Ήσ. 49: 6-13, 1 Κορ. 1: 26-28)⁵⁰. Είναι χαρακτηριστικό ότι η παράνομη μετανάστευση συχνά έρμηνεύεται από τους Άφρικανούς πάστορες ως γεγονός όδηγημένο από τον Θεό, χάριν της διαδόσεως του ευαγγελίου σ' εκείνους που ξεστράτισαν⁵¹. Έπιπλέον ύπογραμμίζεται η μετανάστευση ως όχημα ιεραποστολής, τόσο στη Βίβλο (άπό τον Άβραάμ και τους γιούς του Ίακώβ ως το κήρυγμα του Παύλου στις έβραϊκές συναγωγές της διασποράς) και στη δογματική (ή θεώρηση της σάρκωσης του Υιού ως μετανάστευσης στην ανθρώπινη συνθήκη), όσο και γενικότερα στο διάβα της χριστιανικής ιστορίας (άπό τη ρωμαϊκή έποχή μέχρι τη σύγχρονη, σ' όλα τα μήκη και πλάτη της γής)⁵².

Η «άντιστροφή ιεραποστολή» φέρνει στην ευρωπαϊκή ζωή την αφρικανική βίωση της θρησκευτικότητας και αφρικανικές άναγνώσεις του ευαγγελίου. Αυτό σημαίνει ότι στην ευρωπαϊκή ζωή έμφανίζονται νοοτροπίες και άξιώσεις διαφορετικές άπό αυτές που δέσποσαν ιδίως μετά το διαφωτισμό. Το ενδιαφέρον είναι ότι αυτές οί νοοτροπίες και άξιώσεις συχνά βρίσκονται σε άντιστοιχία προς προβληματισμούς δυτικών στοχαστών, οί όποιοι πλέον έπισημαίνουν

49. AFE ADOGAME, *The African Christian Diaspora*, ό.π., 169.

50. PAUL FRESTON, ό.π., 156-157.

51. GERRIE TER HAAR, *Halfway to Paradise: African Christians in Europe*, Cardiff Academic Press, Cardiff 1998, 92. AFE ADOGAME, *The African Christian Diaspora*, ό.π., 118.

52. ANDREW F. WALLS, "Mission and migration: The diaspora factor in Christian history", *Journal of African Christian Thought* 5.2 (2002), 3-11. J. KWABENA ASAMOAH-GYADU, "Migration, diaspora mission, and religious others in world Christianity: An African perspective", *International Bulletin of Missionary Research* 39.4 (2015), 191. Την έννóηση της ένανθρώπησης του Υιού ως μετανάστευσης έχω παρουσιάσει στο βιβλίο μου *Ό Θεός μου ό Άλλοδαπός. Κείμενα για μίαν άλήθεια που είναι «του δρόμου»*, εκδ. Ακρίτας, Άθήνα 32008, 45-46 (πρώτη δημοσίευση του κειμένου το 2001).

τήν ανάγκη ἀναστοχασμοῦ τοῦ ρόλου τῆς θρησκείας στίς ἐκκοσμιευμένες κοινωνίες. Τὸ ὅτι ἡ θρησκεία δὲν ἀποτελεῖ γεγονός τῆς ἰδιωτικῆς σφαίρας, ἀλλὰ ἀνήκει στὸν δημόσιο χῶρο, εἶναι τὸ κεντρικότερο ζήτημα αὐτοῦ του ἀναστοχασμοῦ.

Γιὰ τὸν Ἀφρικανό, ἡ θρησκεία ἀνήκει αὐτονόητα στὸν δημόσιο χῶρο⁵³, διότι δὲν ὑπάρχει διχοτόμηση μεταξὺ πνευματικῆς καὶ ὕλικῆς σφαίρας⁵⁴. Μ' ὅλη της τὴν ποικιλία, ἡ ζωὴ εἶναι ἐνιαία πραγματικότητα, πράγμα πὸν σημαίνει ὅτι ἡ θρησκεία καὶ ἡ ζωὴ συμπίπτουν⁵⁵. Αὐτὸ εἶναι βασικὴ παράμετρος τοῦ παραδοσιακοῦ ἀφρικανικοῦ κοσμοειδώλου καὶ τῆς παραδοσιακῆς ἀνθρωπολογίας του, καὶ διατηρήθηκε καὶ μὲ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Παράλληλα, στὴν ἀφρικανικὴ νοοτροπία εἶναι ἀδιανόητη ἡ ἀτομοκρατία. Ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ εἶναι ἀδύνατο νὰ νοηθεῖ δίχως τὴν κοινότητά της, πόσο μάλλον εἶναι ἀδιανόητη ἡ σύλληψη τῆς θρησκευτικότητος ὡς ἀτομικῆς ὑπόθεσης! Οἱ θεολογικῶς εὐαίσθητοι ἐρευνητὲς διαπιστώνουν τὴν ἐγγύτητα αὐτῆς τῆς παραδοσιακῆς ἀφρικανικῆς νοοτροπίας μὲ τὴν χριστιανικὴ ἀντίληψη τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὑπαρξὸς πὸν ἀληθεύει μόνον εὐρισκόμενῃ σὲ κοινωνία⁵⁶.

Φυσικά, αὐτὴ ἡ σύμπτωση ζωῆς, θρησκείας καὶ κοινωνίας οὐδαμῶς ξενίζει ὄσους Εὐρωπαίους γνωρίζουν τὸν ὀλιστικὸ χαρακτῆρα τῆς χριστιανικῆς πίστεως (δηλαδή τὸ αἰτήμα της γιὰ μεταμόρφωση ὀλόκληρης τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξὸς καὶ σύμπαντος τοῦ κόσμου). Ξενίζει ὅμως τὴν εὐρωπαϊκὴ κοινωνία στὴν πλειονότητά της. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι οἱ ἐρευνητὲς τῆς ἀφρικανικῆς μετανάστευσης διερωτήθηκαν ἂν οἱ ἐν λόγῳ μετανάστες εἶναι πρῶτα (δηλαδή, κατὰ βᾶσιν) Ἀφρικανοὶ καὶ κατόπιν Χριστιανοί, ἢ πρῶτα Χριστιανοὶ καὶ κατόπιν Ἀφρικανοί. Χρειάστηκε μία ὠριμότερη ματιὰ γιὰ νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ ταυτότητά τους δὲν χρειάζεται νὰ ὑπεραπλουστεύεται καὶ ὅτι στὴν πραγματικότητα εἶναι καὶ τὰ δύο ταυτόχρονα⁵⁷.

53. KWAME BEDIAKO, "Christian Witness in the public sphere: Some lessons and residual challenges from the recent political history of Ghana", *The Changing Face of Christianity: Africa, the West and the World* (ἐπιμ. Lamin Sanneh & Joel A. Carpenter), Oxford University Press, Oxford 2005, 117-132.

54. HARVEY C. KWIYANI, ὁ.π., 60.

55. HARVEY C. KWIYANI, ὁ.π., 20-21.

56. ROSWITH GERLOFF, «The African Christian Diaspora in Europe», ὁ.π., 21. AMULUCHE-GREG NNAMANI, ὁ.π., 332-334.

57. AFE ADOGAME, *The African Christian Diaspora*, ὁ.π., 69.

Κατά τή γνώμη μου ή «άντίστροφη ιεραποστολή» έχει σημάνει μία έντυπωσιακή μετεξέλιξη τής ίδιας τής αφρικανικής θρησκευτικότητας. Ό προχριστιανικός Άφρικανός δεχόταν τήν ύπαρξη ενός Θεού, ό όποιος όμως ήταν ως επί τό πλείστον απόμακρος από τόν κόσμο. Η θρησκευτική σχέση αναπτυσσόταν κατ' έξοχήν με τόν κόσμο τών πνευμάτων, στόν όποιο περιλαμβάνονταν καί τά πνεύματα τών προγόνων⁵⁸. Παρ' όλο πού ή έννοια του ένός Θεού θα μπορούσε να όδηγήσει σε άντιλήψεις οίκουμενικότητας, τó κέντρο βάρους βρισκόταν στή σχέση με τόν κόσμο τών πνευμάτων, ό όποιος ήταν συγκεκριμένος για κάθε φυλή ξεχωριστά καί σφιχτοδεμένος μαζί τής. Τά πνεύματα τών προγόνων συνέχιζαν να άποτελοϋν μέλη τής φυλής καί να έγκαταβιώνουν εκεί, ένω στήν παρακείμενη λίμνη ή στο άιωνόβιο δέντρο φώλιαζαν δικά τους πνεύματα κ.ο.κ. Στο πλαίσιο του παραδοσιακού κοσμοειδώλου, λοιπόν, άπομάκρυνση του Άφρικανού από τó χωριό καί τή φυλή του σήμαινε κάτι έφιαλτικό: τήν άποκοπή του από τó θεϊκό του κόσμο. Τά πνεύματα (όπως γενικά συμβαίνει με τούς θεούς τής πολυθεΐας) είχαν έδαφική δικαιοδοσία – δέν νοϋνταν ως πανταχού παρόντα. Ό Χριστιανισμός, λοιπόν, μετατόπισε τó κέντρο βάρους, ένίσχυσε τή γηγενή ιδέα του ένός Θεού καί τήν κατέστησε κεντρική πλέον στήν αφρικανική θρησκευτικότητα. Με τήν ένίσχυση αυτή άπελευθερώθηκε καί ή δυναμική τής οίκουμενικότητας. Ό Θεός πλέον νοείται ως Θεός όλης τής ύφηλιου καί όλης τής άνθρωπότητας. Αυτή ή ριζικά χριστιανική ιδέα κατέστησε δυνατή τήν κατακλυσμιαία αφρικανική μετανάστευση με θάρρος καί άυτοπεποίθηση. Ό μετανάστης όχι άπλως δέν είναι στερημένος τών θεών του, αλλά συνοδοιπορεί με τόν Θεό του καί δίνει γι' αυτόν μαρτυρία επί γής άλλοτρίας!

Η αφρικανική πεποίθηση ότι ή θρησκεία βρίσκεται άυτονόητα στόν δημόσιο χώρο συνεπάγεται, σνν τοίς άλλοις, ότι τó πνευματικό καί τó πολιτικό έν πολλοίς συμπίπτουν. Ίδίως για τόν Νεοπεντηκοστιανισμό, στήν έν Χριστώ άναγέννηση καλοϋνται καί άτομα καί έθνη, καί γι' αυτό ή πολιτική θεωρείται ως βασικό πεδίο τής κοσμολογικής μάχης μεταξύ Θεού καί διαβόλου. Η αΐσθηση του πνευματικού πολέμου διαποτίζει όλες τς δημόσιες συζητήσεις, από θέματα κοινωνικής πολιτικής μέχρι τή στάση άπέναντι στο Ίσλάμ ή τήν όμοφυλοφι-

58. ΘΑΝΑΣΗΣ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, «Χριστός, ό Πρόγονος καί Άδελφός. Μία αφρικανική Χριστολογία», *Δελτίο Βιβλικών Μελετών* 25.1 (2007), 59-82. ΘΑΝΑΣΗΣ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, «Ό χαρισματικός άνθρωπος στήν αφρικανική παράδοση», *Έκκλησία: Θεός καί χάρισμα κατά τόν άπόστολο Παύλο. Πρακτικά Διεθνούς Έπιστημονικού Συνεδρίου, ΣΤ' Παύλεια*, Βέροια, 26-28 Ίουνίου 2010, Ί. Μητρόπολις Βεροίας, Ναούσης καί Καμπανίας, Βέροια 2011, 179-195.

λία⁵⁹. Ἐδῶ ὁμως ἀνακύπτουν πιὸ συγκεκριμένα ζητήματα. Ἡ χριστιανικὴ συμμετοχὴ στὸν πολιτικὸ βίον μπορεῖ νὰ δράσει ἀπελευθερωτικά. Μπορεῖ ὁμως καὶ νὰ λάβει ἀντίθετο προσανατολισμό. Κατὰ πόσο, ἄραγε, ἡ προαναφερθεῖσα ἀφρικανικὴ νοοτροπία ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὶς ἀπόψεις δεξιῶν ἀμερικανῶν εὐαγγελικῶν, οἱ ὁποῖοι πολιτεύονται μὲ βασικὸ μοχλὸ τὸν ἐντοπισμὸ τοῦ θεϊκοῦ καὶ τοῦ δαιμονικοῦ, καὶ συχνὰ καταλήγουν σὲ μισαλλόδοξες θέσεις; Εἶναι, ἄραγε, δυνατόν, αὐτὸς ὁ μοχλὸς νὰ μὴν προϋποθέτει τὴ βεβαιότητα τοῦ χρήστη του ὅτι ὁ ἴδιος κατέχει τὸ θεῖο θέλημα καὶ μονοπωλεῖ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα; Μήπως, δηλαδή, σὲ κάποιες περιπτώσεις ἐλλοχεύει ἓνα σταυροφορικὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖο ἐκτρέφει τάσεις ὀλοκληρωτισμοῦ σὲ βάρος τῶν ἐλευθεριῶν ποὺ ἐπαγγέλλεται ἡ ἐκκοσμιευμένη κοινωνία; Ἐρωτήματα ποὺ καλεῖται νὰ ἀντιμετωπίσει ἡ ἔρευνα.

Πέραν αὐτοῦ, ἡ ἀφρικανικὴ ἱεραποστολικὴ παρουσία στὴν Εὐρώπη θέτει ἐπὶ τάπητος καὶ ἄλλα εἰδικότερα ζητήματα:

Φέρνει ξανά στὸ προσκήνιο τὴν ἔννοια τῆς ἱεραποστολῆς, τὴν ὁποία πολλοὶ Εὐρωπαῖοι ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 20^{οῦ} αἰ. τὴν ἀπορρίπτουν μετὰ βδελυγμίας, ἐκλαμβάνοντάς τὴν ὡς ταυτόσημη τῆς ἀποικιοκρατίας, γιὰ τὴν ὁποία καὶ φέρουν βαθθὴ αἴσθημα ἐνοχῆς⁶⁰. Μὲ τὴν ἀφρικανικὴ μετανάστευση ὁμως ἡ ἀπλουστευτικὴ ἐξίσωση ἱεραποστολῆς καὶ ἀποικιοκρατίας ρηγματώνεται. Ἐμφανίζεται μίᾳ ἱεραποστολῆ ἡ ὁποία ὄχι μόνον δὲν συνδέεται μὲ κρατικὸ ἐπεκτατισμὸ, ἀλλὰ ἀσχεῖται ἀπὸ τὰ θύματα τῆς ἀποικιοκρατίας, δηλαδή ἀπὸ ἐκείνους ποὺ θὰ ἀναμενόταν νὰ ἀπορρίπτουν τὴν ἱεραποστολὴ συλλήβδην. Ἀπὸ τὴ μεριά τους, πολλοὶ ἀφρικανοὶ μετανάστες ἔχουν ἓναν ἱεραποστολικὸ ζῆλον ποὺ θυμίζει τὸ παλιό, μονοτρόπο δυτικὸ μοντέλο. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι οἱ περισσότερες ἐκκλησίες ἀφρικανῶν μεταναστῶν δὲν ἀνήκουν στὸ Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν (στοὺς κόλπους τοῦ ὁποίου κατὰ τὸν 20^ο αἰ. ὑπῆρξε ἐντονότατη ἀμφισβήτηση τῆς ἱεραποστολῆς, ἄλλοτε τῆς ἐπιθετικῆς - προσηλυτιστικῆς ἐκδοχῆς της, ἄλλοτε κάθε ἔννοιας μεταστροφῆς), ἀλλὰ στὴν Κίνηση τῆς Λωζάννης (ἡ ὁποία συγκροτήθηκε τὸ 1974 ἀπὸ εὐαγγελικοὺς ἡγέτες σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὶς θέσεις ποὺ στέγαζε τὸ ΠΣΕ)⁶¹.

59. ANDRIAAN VAN KLINKEN, ὁ.π., 138-140.

60. Βλ. ΘΑΝΑΣΗΣ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, «Ὁρφανὸ ἢ νύφη; Ὁ ἀνθρώπινος ἑαυτός, οἱ συλλογικὲς ταυτότητες καὶ ἡ μεταστροφή», *Ἑλληνικὸ Ἀνοικτὸ Πανεπιστήμιο, Ἐπιστημονικὴ Ἐπιθεώρηση τοῦ Μεταπτυχιακοῦ Προγράμματος «Σπουδὲς στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία»*, Πάτρα 2012, 346-366.

61. JAN A. B. JONGENEEL, "The mission of migrant churches in Europe", *Missiology* 31.1 (2003), 31.

Βασικό χαρακτηριστικό της «αντίστροφης ιεραποστολής» είναι και τα ταξικά χαρακτηριστικά της. Δεν είναι, δηλαδή, αρκετό να προσδιορίζεται μόνο γεωγραφικά (ως κίνηση από το Νότιο προς τον Βορρά). Κοινωνικά είναι μία κίνηση κατ'έξοχήν από τα κάτω προς τα πάνω, από φτωχούς προς πλούσιους⁶², πράγμα που, βεβαίως, αποτελεί άλλο ένα σημείο διαφοροποίησής της από την κλασική δυτική, η οποία αποτελεί κατ'έξοχήν κίνηση από πλούσιους προς φτωχούς και μεταφορά τεχνολογίας, έπιστήμης, ιατρικής προς αυτούς. Οί αφρικανικές κοινότητες δεν απέχουν αυτών των δυτικών έπιτευγμάτων. Χρησιμοποιούν, για παράδειγμα, τον κυβερνοχώρο και μάλιστα κατά κόρον. Όμως είναι χρήστες του – όχι παραγωγοί και εισαγωγείς του⁶³. Φυσικά, οί αφρικανικές μεταναστευτικές κοινότητες δεν αποτελούν συμπαγείς και άδιαφοροποίητες οντότητες. Κοινωνικές διαφοροποιήσεις ύφίστανται και στο έσωτερικό τους. Έπάρχει, για παράδειγμα, διαφορά μεταξύ των λεγομένων «προνομιούχων» μεταναστών (που προέρχονται από χώρες – πρώην αποικίες της ευρωπαϊκής χώρας έγκατάστασής τους), των παράνομων μεταναστών, των άναζητητών άσύλου, των εργαζόμενων και των άνέργων, των πλουτιζόντων και των περιθωριακών⁶⁴. Άλλα προσώρας το χαρακτηριστικό της «αντίστροφης ιεραποστολής» ως κίνησης από κάτω προς τα πάνω, παραμένει βασικό. Αυτό σημαίνει, έπίσης, ότι έχουμε να κάνουμε με ένα ιεραποστολικό κίνημα το οποίο δεν είναι οικονομικά έξαρτημένο (με όλες τις συνέπειες που έχει ή οικονομική έξάρτηση) από μητροπολιτικά χριστιανικά κέντρα της Δύσης⁶⁵.

Ένδιαφέρουσες διεργασίες λαμβάνουν χώρα στο έσωτερικό των αφρικανικών κοινοτήτων. Έκει οί μετανάστες δεν έχουν μόνο τη δυνατότητα διατήρησης δεσμών με την πατρίδα, αλλά και την ευκαιρία να αναγνωριστούν τα ταλέντα και η προσωπικότητα κάθε μέλους της. Κάθε μέλος μπορεί να γίνει ηγέτης της κοινότητας, παρ'όλο που στην κοινωνία μπορεί να κατέχει χαμηλή θέση, όπως λ.χ. όταν άσκει το σύνθημα για αφρικανούς μετανάστες έπάγγελμα του όδοκαθαριστή ή της καθαρίστρας⁶⁶. Έιδιαίτερη όμως δυναμική αναπτύσσεται

62. PAUL FRESTON, ό.π., 155. Μόνη και χτυπητή έξαιρεση ή Ν. Κορέα, ή οποία σημειώνει άνοδο του βιωτικού έπίπέδου και ταυτόχρονα «έξάγει» μεγάλο άριθμό ιεραποστόλων παγκοσμίως. Βλ. JENU J. ANCILES, ό.π., 149, 153.

63. PETER VETHANAYAGAMONY, ό.π., 63.

64. MARTHA TH. FREDERIKS, ό.π., 184.

65. HUN KIM, ό.π., 66.

66. MARTHA TH. FREDERIKS, ό.π., 188-189. Πρβλ. AFE ADOGAME & SHOBANA SHANKAR,

ὅσον ἀφορᾷ τὴν περίπτωση τῶν γυναικῶν. Ἡ ἔρευνα ἔχει προσφάτως στραφεῖ στὴ μετανάστευση τῶν γυναικῶν, ὄχι ὡς παρακολουθημάτων τῶν ἀνδρῶν, ἀλλὰ ὡς πρωταγωνιστριῶν τῆς μετανάστευσης. Συχνὰ εἶναι αὐτές, ἀπὸ ὅλη τὴν οἰκογένεια, οἱ ὁποῖες ἐργάζονται στὴ χώρα ὑποδοχῆς (εἶναι ἐνδεικτικὸ ὅτι πάνω ἀπὸ 5.000 Γκανέζες καὶ Νιγηριανές ἐργάζονται ὡς νοσοκόμες στὴ Μ. Βρετανία), ἐνῶ οἱ σύζυγοί τους φροντίζουν στὸ σπίτι τὰ παιδιά. Ἐπὶ πλέον, πολλὲς ἀφρικανές νέες μεταναστεύουν στὴν Εὐρώπη προκειμένου νὰ σπουδάσουν⁶⁷. Ἔτσι, οἱ ἐρευνητὲς μιλοῦν πλέον γιὰ κυριαρχία τοῦ γυναικείου στοιχείου (feminization) στὴ μετανάστευση. Αὐτὴ ἡ μεταβολὴ ἐνισχύει τὴ θέση τῶν γυναικῶν καὶ στὶς ἀφρικανικὲς ἐκκλησίες τῶν μεταναστῶν. Συσχετίζοντας, μάλιστα, αὐτὴ τὴν ἀναβάθμιση, μὲ ὀρισμένα ρεύματα τῆς προχριστιανικῆς ἀφρικανικῆς παράδοσης, στὰ ὁποῖα οἱ γυναῖκες εἶχαν ἕναν προβεβλημένο ρόλο, πολλὲς μετανάστριες νιώθουν ὅτι ἐντὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς τους κοινότητας ἀνακτοῦν ἕνα ρόλο τὸν ὁποῖο τοὺς εἶχε ἀφαιρέσει ἡ ἱεραποστολὴ τῶν κλασικῶν Δυτικῶν ἐκκλησιῶν⁶⁸.

2. Κλεισίματα

Ἡ ἀφρικανικὴ παράδοση περιέχει, ὅπως εἶναι φυσικὸ, καὶ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα δὲν συντελοῦν στὸ ἀνοιγμα τῶν μεταναστευτικῶν κοινοτήτων. Τέτοιο στοιχεῖο εἶναι ὁ διαβόητος ἀφρικανικὸς φυλετισμὸς, ἀρνητικὴ ἐκδοχὴ τῆς ἀφρικανικῆς ἀπόρριψης τοῦ ἀτομισμοῦ. Ἡ φυλὴ γίνετα δεκτὴ ὡς ὁ μόνος φυσικὸς χῶρος τοῦ ἀτόμου, ἔξω ἀπὸ τὸν ὁποῖο αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ἀληθεύει ἢ καὶ ἀπειλεῖται. Ἔτσι, καὶ σὲ ἀρκετὲς ἀφρικανικὲς ἐκκλησίες ἐπὶ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους παρατηρεῖται ἔντονος φυλετισμὸς καὶ συγκρότηση τῶν κοινοτήτων σὲ φυλετικὴ βάση⁶⁹. Ὑπάρχουν, λόγου χάριν, περιπτώσεις αἰθιοπικῶν κοινοτήτων στὴ Βρετανία, οἱ ὁποῖες μόλις πρόσφατα εἰσήγαγαν τὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα στὴ λατρεία τους⁷⁰. Ὅτι ὁ ἐγκιβωτισμὸς στὴν ἐθνικὴ γλῶσσα ἐνισχύει τοὺς δεσμοὺς

«Introduction: Exploring New Frontiers in Global Religious Dynamics», *Religion on the Move*, ὁ.π., 1-2.

67. AFE ADOGAME, *The African Christian Diaspora*, ὁ.π., 9-13.

68. AFE ADOGAME, "I am married", ὁ.π., 143-145.

69. ANDREW R. HARDY, *African missionaries in Darkest post-modern Europe: Reverse Mission in the Context of the Fellowship of Churches of Christ in the United Kingdom*, https://www.academia.edu/3408807/African_missionaries_in_Darkest_post-modern_Europe, 29-30.

70. ANDREW R. HARDY, ὁ.π., 42, 68.

μέ την πατρίδα, αλλά άκυρώνει τὸ ἱεραποστολικὸ ἄνοιγμα, εἶναι εὐκόλο νὰ τὸ ἀντιληφθεῖ κάποιος. Ἐπὶ πλέον ὁ φυλετισμὸς ὑποθάλλει καὶ ἔθνοτικούς ἀνταγωνισμούς. Στὸ Ρότερνταμ τῆς Ὀλλανδίας, γιὰ παράδειγμα, ὅταν μετανάστες ἀπὸ τὸ Πράσινο Ἀκρωτήριο πῆραν τὴν ἡγεσία μιᾶς πολυφυλετικῆς Πορτογαλόφωνης Ρωμαιοκαθολικῆς ἐνορίας, εἰσήγαγαν στὴ θεία λειτουργία κάποια διατύπωση χαρακτηριστικὴ τοῦ Πράσινου Ἀκρωτηρίου. Τὸ γεγονός ἐξόργισε τίς ἄλλες φυλετικὲς ομάδες καὶ τίς ὀδήγησε σὲ ἀποχώρηση⁷¹. Ἀντιθέτως, Ἀφρικανοὶ οἱ ὁποῖοι ἀσφυκτιοῦν μέσα στὸ φυλετικὸ πνεῦμα καὶ συμμερίζονται μιὰ οἰκουμενικὴ προοπτικὴ, προτιμοῦν ἐκκλησίες μὲ πολυεθνικὰ ἐκκλησιάσματα⁷². Παρόμοια, Εὐρωπαῖοι προσήλυτοι, οἱ ὁποῖοι πέρασαν γιὰ πρώτη φορὰ στὸ χῶρο τῆς πίστεως ὅταν γνώρισαν κάποια ἀφρικανικὴ κοινότητα καὶ βαπτίστηκαν σ' αὐτήν, συναντοῦν στὴ συνέχεια πολλὰς δυσκολίες μὲ τὸν ὑποβόσκοντα φυλετισμὸ καὶ προσχωροῦν σὲ κλασικὲς, εὐρωπαϊκὲς ὁμολογίες⁷³.

Ἡ αὐτοσυνειδησία κάθε κοινότητας παίξει ἰδιαίτερο ρόλο στὴ σχέση της μὲ τὴν ιδέα τῆς ἱεραποστολῆς. Ὅσο περισσότερο ἡ κοινότητα κατανοεῖ τὸν ἑαυτὸ της ὡς κιβωτὸ ἐκπατρισμένων, τόσο περισσότερο γίνεται ἐσωστρεφῆς, δίνει ἔμφαση στὴν αὐτοσυντήρηση καὶ δὲν ἔχει διάθεση νὰ ἐξωτερικεύσει κάποιο μήνυμα⁷⁴. Ὅμως πολλὰς κοινότητες κρατοῦν μὲν τὰ ἀφρικανικὰ τους χαρακτηριστικά, ἀλλὰ ἐπιδίδονται μὲ ὀρμὴ σὲ ἱεραποστολή, ἀκριβῶς ἐπειδὴ θεωροῦν τὴν Εὐρώπη «Μαύρη Ἠπειρο», δηλαδὴ βυθισμένη στὴν πνευματικὴ χρεωκοπία καὶ τὴν ἄγνοια (ἐπιστρέφοντας ἔτσι τὴ γνωστὴ προσωνυμία τὴν ὁποία εἶχε προσδώσει στὴν Ἀφρικὴ ὁ δυτικὸς κόσμος)⁷⁵. Δὲν λείπουν, τέλος, οἱ περιπτώσεις ἀφρικανικῶν κοινοτήτων ποὺ βλέπουν τὴ σχέση τους μὲ τοὺς Εὐρωπαίους Χριστιανούς ὡς εὐκαιρία ἀμοιβαίου ἐμπλουτισμοῦ.

Ἡ φυσιογνωμία κάθε κοινότητας ἔχει πάντα κάποιον κοινωνικὸ ἀντίκτυπο. Ἡ ἔμφαση ὀρισμένων ἐξ αὐτῶν στὸ πνευματικὸ τους κοσμοεἶδωλο, δίνει πρωτοκαθεδρία στοὺς ἐξορκισμούς γιὰ ἐκδίωξη δαιμόνων, οἱ ὁποῖοι καὶ θεωροῦνται ὑπεύθυνοι γιὰ κάθε δυσπραγία. Συχνὰ καταγγέλλεται ὅτι στὶς σχετικὲς

71. MARTHA TH. FREDERIKS, ὁ.π., 190.

72. HARVEY C. KWIYANI, ὁ.π., 118-120.

73. PAUL FRESTON, ὁ.π., 159-160. Ἡ σχετικὴ ἔρευνα ἀφορᾷ τὴ Γερμανία καὶ τὴν Ὀλλανδία.

74. PAUL FRESTON, ὁ.π., 160-161. Πρὸβλ. AFE ADOGAME, «The quest for space», ὁ.π., 400-409.

75. ISRAEL O. OLOFINJANA, *Reverse in Ministry and Missions: Africans in the Dark Continent of Europe*, Author House, Milton Keynes, UK, 2010. HARVEY C. KWIYANI, ὁ.π., 130-131.

τελετὲς οἱ θεωρούμενοι ὡς δαιμονισμένοι ὑφίστανται κακοποίηση, με ἀποτέλεσμα ἢ πολιτεία νὰ νομοθετεῖ αὐστηροὺς περιορισμούς, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ τὰ παιδιὰ⁷⁶. Ἡ παραδοσιακὴ ἀφρικανικὴ πνευματολογία συμβάλλει μὲν στὴ συγκρότηση ἑνὸς ἐνιαίου κοσμοειδώλου (χωρὶς διχοτόμηση πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν σφαιρῶν), ταυτόχρονα ὅμως, τείνει νὰ πάρει μίαν πολὺ ἐγκοσμιοκρατικὴ κατεύθυνση, ἢ ὁποία καὶ ἐνισχύεται ἀπὸ ὀρισμένα ρεύματα τοῦ Πεντηκοστιανισμοῦ. Θεωρεῖται, δηλαδή, ὅτι πληρότητα ζωῆς σημαίνει ἀπουσία ἀσθενείας, ἀπουσία φτώχειας κ.ο.κ. Ἡ ἀσθένεια καὶ ἡ φτώχεια ἐρμηνεύονται ὡς ἀποτέλεσμα πνευματικοῦ ἐλλείμματος τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ δημιουργοῦνται αἰσθήματα ἐνοχῆς. “Ὅποιος δὲν θεραπεύεται κι ὅποιος παραμένει φτωχὸς εὐθύνεται, διότι κατέχεται ἀπὸ τὸ κακὸ καὶ οἱ προσευχῆς του δὲν εἰσακούονται. Ὅπως ἔχει καταγγελεῖ ἀπὸ ἀφρικανικὰ χεῖλη, ἔτσι ἐκτρέφεται ἡ βεβαιότητα ὅτι ἐκκλησίες στὰ μέλη τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται ἀνάπηροι, εἶναι ἐλλειμματικὲς ἐκκλησίες πού δὲ μποροῦν νὰ νικήσουν τὸν διάβολο⁷⁷. Τὸ «Εὐαγγέλιο τῆς Ὑγείας καὶ τῆς Εὐημερίας» (The Gospel of Health and Wealth) ἐξαπλώνεται, ὁ καταναλωτισμὸς χαιρετίζεται ὡς ἀπόδειξη θείας εὐνοίας καὶ ὑποστηρίζεται μὲ ἐνθουσιασμὸ ἢ ἰδέα μιᾶς ἐπιχειρηματικότητας μὲ πνευματικὸ περιεχόμενο, καὶ μάλιστα μὲ ἐσχατολογικὴ χροιά («to do business in a kingdom way»)⁷⁸. Αὐτὲς οἱ στάσεις παραβλέπουν τὸ μυστήριον τοῦ Σταυροῦ μέσα στὴν ἱστορία καί, φυσικά, ἀφοροῦν ὀρισμένες μόνο ἀπὸ τὶς τάσεις τῶν ἀφρικανικῶν κοινοτήτων. Ἄλλες ἀναπτύσσουν εὐαισθησίες, ὅπως αὐτὲς τῆς Θεολογίας τῆς Ἀπελευθέρωσης, καὶ δίνουν ἔμφαση στὴν κριτικὴ τῶν ἀδικῶν κοινωνικῶν δομῶν καὶ στὴν ἄρση τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας⁷⁹.

76. HARVEY C. KWIYANI, ὁ.π., 108. ANDREW R. HARDY, ὁ.π., 23.

77. SAMUEL KABUE, “Addressing Disability in a Healing and reconciling community”, *Come Holy Spirit, heal and reconcile! Report of the WCC Conference on World Mission and Evangelism, Athens, Greece May 2005* (ἐπιμ. Jacques Matthey), WCC Publications, Geneva 2008, 173-174. HARVEY C. KWIYANI, ὁ.π., 159. Γιὰ τὸ μυστήριον τοῦ πόνου καὶ τῆς μὴ ἴασης, πρβλ. ΘΑΝΑΣΗΣ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, “Ὁσὸς Πορφύριος Κανσοκαλυβίτης. Ἐνας ἠσυχαστὴς τοῦ Ἁγίου Ὁρους στὴν καρδιὰ τῆς πόλης, ἐκδ. Ἐν Πλῶ, Ἀθήνα 2014, 37-41.

78. HARVEY C. KWIYANI, ὁ.π., 22.

79. ERHARD KAMPHAUSEN, “‘African cry’. Anmerkungen zur Entstehungsgeschichte einer kontextuellen Befreiungstheologie in Africa”, *African Identities and Word Christianity*, ὁ.π., 77-100. AMOS YONG, ὁ.π..

Ἐπίλογος: Ὑπάρχουν προοπτικές;

Ἡ ἀφρικανικὴ χριστιανικὴ μετανάστευση στὴν Εὐρώπη ἔχει μίᾶ δυναμικὴ, ἢ ὁποῖα ἀξίζει νὰ ἐξεταστῆ. Μία δυναμικὴ πού, ὅπως εἶπαμε, πάλλεται μεταξὺ κεντρομόλων καὶ φυγόκεντρων δυνάμεων. Οὔτε ἀγνόηση τοῦ φαινομένου χρειάζεται, οὔτε ὑπερεκτίμησή του.

Πρῶτα ἀπ' ὅλα, εἶναι ἀβέβαιο τὸ πόσο θὰ διαρκέσει ἡ σημερινὴ εἰκόνα. Οἱ μεταναστευτικὲς ροὲς μπορεῖ νὰ συνεχιστοῦν. Μπορεῖ ὅμως καὶ νὰ ἀνασχεθοῦν, μὲ δεδομένη μάλιστα τὴν ὀλοένα καὶ ἀρνητικότερη στάση τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων ἀπέναντί τους. Ἐπὶ πλέον, ἡ αὐξητικὴ μέχρι τώρα τάση τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν στὴ Ἀφρική μπορεῖ νὰ ἀμβλυνθεῖ, μὲ συνέπειες ἀθέατες πρὸς τὸ παρόν. Αὐτὴ τὴ στιγμή τὸ 48% τοῦ πληθυσμοῦ της εἶναι Χριστιανοί, τὸ 41% Μουσουλμάνοι καὶ τὸ 11% ἄνθρωποι ἄλλων προσανατολισμῶν. Κάποιοι ὑπολογίζουν, λοιπόν, ὅτι ἡ ραγδαία αὐξηση τοῦ Χριστιανισμοῦ (ἢ ὁποῖα ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1970 σημαίνει περίπου 10.000.000 μεταστροφές τὸ χρόνο) θὰ κορυφωθεῖ σὲ μία ἢ δύο γενιές. Κατόπιν θὰ ὑπάρχουν δύο παγιωμένες πληθυσμιακὲς ομάδες, Χριστιανοὶ καὶ Μουσουλμάνοι, χωρὶς πιθανότητα μετακινήσεων μεταξὺ τους⁸⁰. Ἦδη διαφαίνεται ὅτι στὸ ἐξῆς οἱ θρησκευτικοὶ πληθυσμοὶ θὰ ὀρίζονται περισσότερο ἀπὸ τὸ ρυθμὸ τῶν γεννήσεων, παρὰ ἀπὸ τὴ δυναμικὴ τῶν μεταστροφῶν. Ἡ θρησκεία παραμένει προσώρας μὴ ὀλοζώντανη πραγματικότητα στὴν Ἀφρική, ἀλλὰ ἤδη σημειώνεται (μὲ κάποια δόση ἀμμηχανίας τῶν ἐρευνητῶν) ὅτι οἱ ἀγνωστικιστὲς ξεπερνοῦν, στίς ἀσιτικὲς περιοχές, τὰ 6.000.000, ἐνῶ δὲν ἔφταναν τίς 10.000 τὸ 1910⁸¹. Καὶ βέβαια τὸ μέλλον εἶναι πάντα ἀνοιχτό...

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν παρουσία τῶν ἀφρικανικῶν κοινοτήτων στὴν Εὐρώπη, ἤδη σκιαγραφήσαμε μερικὰ προβλήματα, μὲ βασικὸ τὸν φυλετισμό. Κατὰ τὴ γνώμη μου εἶναι πολὺ σημαντικὲς οἱ προσπάθειες ὑπέρβασής του, οἱ ὁποῖες δὲν ἀπαιτοῦν ἀπέκδυση τῆς ἀφρικανότητος, ἀλλὰ, ἀντιθέτως, θεμελιώνονται σὲ ἀπελευθερωτικὰ στοιχεῖα τῆς ἴδιας τῆς ἀφρικανικῆς παράδοσης. Ἐνῶ, γιὰ παράδειγμα, ὁ ἀκραῖος φυλετισμὸς ἀμφισβητεῖ τὴν ἀνθρώπινη ιδιότητα ὁποιοῦδήποτε δὲν εἶναι μέλος τῆς φυλῆς, οἱ κάτοικοι τοῦ Μαλάουι λένε πῶς ὅταν εἶσαι φιλόξενος πρὸς κάποιον ξένο, τοῦ λὲς ἔμπρακτα «Εἶσαι ἄνθρωπος ὅσο κι

80. HARVEY C. KWIYANI, ὁ.π., 133.

81. TODD M. JOHNSON, KENETH R. ROSS & SANDRA S. K. LEE, ὁ.π., 112.

ἐγώ». Αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ παραδόσεις μποροῦν νὰ χτίσουν τὸ δύσκολο προξενιὸ μεταξὺ ταυτότητας καὶ δεξίωσης τῆς ἑτερότητας⁸².

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, οἱ στάσεις τῶν Εὐρωπαϊῶν Χριστιανῶν ἀπέναντι στὶς ἀφρικανικὲς ἱεραποστολικὲς κοινότητες ποικίλλουν. Ἄλλοι διαπνέονται ἀπὸ προθυμία συνάντησης, ἄλλοι δυσφοροῦν ἀπέναντι στοῦ χαρισματικὸ πνεῦμα, ἄλλοι ἐνοχλοῦνται ἀπὸ τὴν ἰδέα τῆς ἱεραποστολῆς⁸³. Ἄλλους, καὶ ἰδίως ὅσους ζοῦν μέσα στὴ μεταμοντέρνα εὐρωπαϊκὴ ἀτμόσφαιρα, ἡ ὁποία καλοδέχεται κάθε τί διαφορετικὸ καὶ πρωτόγνωρο, τοὺς ἐλκύει ὁ ἐξωτισμὸς τὸν ὁποῖον ἀποπνέει ἡ ἀφρικανικὴ ταυτότητα⁸⁴, μὲ κίνδυνο ὅμως δημιουργίας ἐνός «Μεριντιοναλισμοῦ» (Meridionalism - «Νοτισμοῦ»), ἀντίστοιχου τοῦ διαβόητου «Ὄρεινταλισμοῦ»⁸⁵. Ἄλλοι, τέλος, στέκουν ἀρνητικοί, καθ' ὅσον θεωροῦν τὶς μεταναστευτικὲς κοινότητες φορεῖς μιᾶς παγανιστικῆς παραφθορᾶς τοῦ χριστιανισμοῦ⁸⁶. Ὅσοι ἐκτιμοῦν τὴν ἀφρικανικὴ παρουσία, ἀλλὰ δὲν βλέπουν πρόσφορες τὶς εὐρωπαϊκὲς ψυχές, ἐκφράζονται μὲ τὴν ἐξῆς προσφυλὴ ἀποστροφή: «Οἱ Βρετανοὶ Χριστιανοὶ προσεῦχονταν γιὰ ἀναζωπύρωση τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς (revival), ἀλλὰ ὅταν αὐτὴ ἦρθε δὲν τὴν ἀναγνώρισαν, διότι ἦταν μαύρη»⁸⁷.

Ἡ συνάντηση τοῦ Εὐρωπαϊοῦ ἀνθρώπου μὲ τοὺς Ἀφρικανοὺς ἱεραποστόλους ἀξίζει νὰ μελετηθεῖ περαιτέρω. Θεωρῶ σημαντικό τὸ πρόβλημα πὺ ἐχῶ ἀναφέρει, τὴν βαθιὰ αἴσθηση ἐνοχῆς τῶν Εὐρωπαϊῶν γιὰ τὰ ἀποικιοκρατικὰ ἀνοσιουργήματα, αἴσθηση ὅμως ἡ ὁποία, ὅσο μένει ἀδούλευτη, παράγει νέες συγχύσεις καὶ θολώνει ἀκόμη περισσότερο τὴν ἔννοια τῆς μαρτυρίας καὶ τῆς ἱεραποστολῆς, ἀφοῦ δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψη ὅτι ὑπάρχουν ἐννοήσεις τους πόρρω ἀπέχουσες ἀπὸ τὸ ἐπεκτατικὸ μοντέλο. Πρόκειται, ἀναμφίβολα, γιὰ μία βαθιὰ ἀντίφαση, διότι αὐτὴ ἡ σαρωτικὴ ἀπόρριψη τῆς ἱεραποστολῆς ἀπαντᾷ σὲ εὐρωπαϊκὲς συνειδήσεις παρὰ τὶς ἐργῶδεις προσπάθειες τῆς οἰκουμενικῆς κίνησης νὰ φωτίσει διαφορετικὰ τὴν ἱεραποστολικὴ ψίχα τῆς Ἐκκλησίας. Ἄν ἡ συνάντηση τῶν διαφορετικῶν παραδόσεων καὶ τῶν διαφορετικῶν ἐννοήσεων τοῦ

82. HARVEY C. KWIYANI, ὁ.π., 189. Βλ. καὶ 173-174.

83. PETER VETHANAYAGAMONY, ὁ.π., 67.

84. ANDREW R. HARDY, ὁ.π., 66.

85. Βλ. τὶς ἐξαιρετικῆς διεισδυτικότητος ἐπισημάνσεις τοῦ Paul Freston, ὁ.π., 172.

86. J. KWABENA ASAMOAH-GYADU, «Migration, diaspora mission», ὁ.π., 189.

87. WALTER HOLLENWEGER, στὸ Harvey C. Kwiyani, ὁ.π., 16.

Ευαγγελίου σε μία Ευρώπη που αποχριστιανίζεται γίνεται με προθυμία μάθησης και κριτικής συζήτησης, τότε η «αντίστροφη ιεραποστολή» μπορεί να αποβαίνει σημαντική εύκαιρία γόνιμων αναστοχασμών. Άν όχι, θα ξεθυμαίνει άκαρπα.